

ONDERZOEKSVERSLAG

Duurzaamheid en versterking doorstroom mbo-hbo

in het zich vernieuwende mbo en hbo

pontons tussen twee bewegende oevers

in opdracht van het procesmanagement herontwerp MBO

LICA

september 2006

Inhoud

0	Aanleiding, opdracht en onderzoeksopzet	3
Nulmetingen		
1	Huidige situatie doorstroom en aansluiting mbo-hbo	5
2	Vernieuwingen in mbo en hbo	13
Uitkomsten van het onderzoek		
3	Doelen van samenwerkingsverbanden gericht op doorstroom	18
4	Herontwerp van doorstroomprogramma's mbo-hbo	20
5	Effecten op de aansluiting in competentiegerichte doorstroom	27
6	Wat hebben regio's nodig?	31
Conclusies en aanbevelingen		
7	Conclusies	32
8	Aanbevelingen	37
9	Model voor brede doorstroom	40
Bijlagen		
		44
1.	Overzicht regio-gesprekspartners	
2.	Vragenlijsten voor de regiogesprekken	
3.	Voorbeeld startersprofiel, leer- en loopbaancompetenties	
4.	Haco competenties	
5.	Domeinindelingen en domeinvorstellen	
6.	Voorbeeld van domeingerichte doorstroom Meo-Heo.	

Opmerking:

Aan het begin van het studiejaar is de naam van de Bve Raad veranderd in MBO Raad. In dit rapport wordt nog de naam Bve Raad gebruikt.

0 Aanleiding, opdracht en onderzoeksopzet

Bij het Procesmanagement Herontwerp mbo (PMH) is in het voorjaar 2004 door het Landelijk expertise- en InformatieCentrum Aansluiting hbo (Lica) gevraagd aandacht te schenken aan de effecten van de vernieuwingen in het mbo en hbo op de doorstroom mbo-hbo. De bedoelde vernieuwingen betreffen op hoofdlijnen:

- invoering van competentiegericht onderwijs,
  - verbreding van opleidingen, en
  - meer persoonlijke leerwegen
- in het mbo en het hbo.

Het PMH had het aandachtspunt van de doorstroom mbo-hbo al hoog op de eigen agenda geplaatst¹ met het oog op het herontwerp van het mbo, en gaf het Lica een opdracht om een ontwerp te maken voor het:

1. uitvoeren van onderzoek naar effecten op de aansluiting mbo-hbo
2. begeleiden van aansluitprojecten mbo-hbo in en rond de proeftuinen
3. opstellen van adviezen gericht op behoud en versterking van de doorstroom mbo-hbo.

Het onderzoeksdeel (1). bevat ondermeer een bevraging naar ervaringen binnen de proeftuinen/-experimenten die gericht zijn op de *kwalitatieve aspecten van de aansluiting mbo-hbo*. Het verslag van het onderzoeksdeel zal de aanbevelingen en adviezen bevatten zoals genoemd bij (3).

Op basis van het voorstel 'Onderzoek- en activiteitenplan gericht op duurzaamheid en versterking van de doorstroom mbo-hbo' (Lica, december 2004) heeft het PMH in overleg met het Platform Beta-Techniek (PBT) aan het Lica de opdracht gegeven tot het verrichten van het onderzoek en het opstellen van adviezen gericht op ROC's, hogescholen en de koepelorganisaties. Het onderzoek diende een breed, niet sectorspecifiek karakter te hebben. De centrale onderzoeksvragen waren hierbij:

1. Wat is de invloed van het herontwerp mbo en van de veranderingen in het hbo op de huidige doorstroom mbo-hbo, gerekend vanaf het moment van invoering van de competentie gerichte kwalificatieprofielen in het mbo?
2. Op welke wijze kan de doorstroom mbo-hbo kwantitatief en kwalitatief worden versterkt binnen de vernieuwingen in het mbo en hbo?

Tevens zou een kwantitatieve en kwalitatieve nulmeting worden uitgevoerd naar de huidige doorstroom en aansluiting mbo-hbo, en diende een schets te worden gegeven van de stand van zaken rond de relevante vernieuwingen in het hbo en mbo (competentie-gericht onderwijs, domeinen², verbreding van programma's en flexibele leerwegen). Deze analyses zijn in het najaar 2005 en voorjaar 2006 opgesteld en zo recent mogelijk bijgesteld tot het ter perse gaan van het onderzoeksverslag, met name ten behoeve van de kwantitatieve nulmeting. Voor de kwalitatieve analyse kon worden teruggevallen op de kaders uit de praktijktheorie Aansluiting van het lectoraat Instroommanagement en aansluiting van Saxion hogescholen³.

Het onderzoek is in overleg met de opdrachtgevers uitgevoerd bij:

- zeven proeftuinen/experimenten die bij het PMH zijn toegekend als experimenten en waarbij de doorstroom mbo-hbo als speerpunt is gedefinieerd,
- drie pilotprojecten 'geïntegreerd herontwerp mbo-hbo' (techniek) van PBT,
- zes mbo-hbo-projecten naar keuze van het Lica.

In dit onderzoeksdomein is de kans het grootst dat reeds concrete ervaringen zijn opgedaan met de doorstroom binnen vernieuwd mbo en hbo. In totaal is er in deze 16 onderzoeksgesprekken met meer dan 60 betrokken ervaringsdeskundigen over de doorstroom mbo-hbo gesproken, vanuit hun voorhoedesituatie. Aanvullend is in een andere setting informatie ingewonnen bij vier

---

¹ Zie ook "Thema's die er toe doen" een reisverslag vanuit het mbo, PMH, 2004

² In hoofdstuk 2 komen we terug op het begrip domein.

³ "Aansluitingen in het onderwijsstelsel", kaders voor een praktijktheorie en een praktische handreiking aan betrokkenen., Saxion Hogescholen, maart 2006.

initiatieven die met afzonderlijke mogelijkheden en condities voor een goede doorstroom, zoals contacten met het beroepenveld en loopbaanoriëntatie doende zijn. Zie bijlage 1 voor een overzicht van de contacten en de aantallen deelnemers aan de informatie-uitwisseling. De namen van de betrokken mbo- en hbo-medewerkers en de betreffende instellingen zijn bij de opdrachtgever bekend. De gesprekken en de informatieverzameling hebben plaatsgevonden in de periode maart tot en met juni 2006. In iedere regio duurde de gesprekken tenminste twee klokuren.

Voor de uitvoering van het onderzoek is gekozen voor een brede (niet-opleiding resp. niet-sector-specifieke) aanpak, waarbij wel zoveel mogelijk verschillende domeinen zijn betrokken. Voor opleidingsspecifieke uitkomsten en adviseringen bleek, gelet op de beschikbare tijd, geen voldoende representatieve steekproef mogelijk. De uitkomsten en aanbevelingen hebben in dat opzicht derhalve een generiek karakter. Waar verbijzonderingen en aanwijzingen per opleidingsclusters mogelijk zijn, zijn voor zo'n cluster relevante opmerkingen geplaatst.

De gebruikte vragenlijsten zijn in bijlage 3 opgenomen. Afhankelijk van de fase waarin de regionale samenwerking zich bevond, en afhankelijk van de informatiebehoefte ten behoeve van het onderzoek) zijn delen van de vragenlijsten gebruikt in de onderzoeksgesprekken.

In de zestien gevoerde groepsgesprekken hebben steeds zowel mbo- als hbo-vertegenwoordigers deelgenomen. Naar de mening van de onderzoekers betrof het zonder uitzondering de 'koplopers', experts en kwartiermakers in de ROC's en hogescholen met betrekking tot aansluitvraagstukken en competentiegericht onderwijs. Over de definitieve uitrol van competentiegericht onderwijs (CGO) in zowel mbo als hbo zijn door deze experts allerlei indicaties gegeven die duiden op een nog moeizaam en tijdrovend proces. Om die reden zijn de condities waaronder CGO in het mbo en hbo kan worden ingevoerd in de doorstroomprogramma's in de aanbevelingen opgenomen.

De gesprekken met de regiodeskundigen en betrokkenen bij de doorstroomactiviteiten mbo-hbo zijn vanuit het Lica gevoerd door Roel van Asselt, Hans Daale en Nine van Schuppen.

Daarbij is het de onderzoekers opgevallen dat in alle gesprekken een grote openheid bestond om de eigen situatie te verhelderen en onbevangen te schetsen welke successen en mislukkingen zich hebben voorgedaan. Het niet-evaluatieve en niet-controlerende karakter van de gesprekken in combinatie met het aanspreken van de betrokkenen op hun expertise en voorhoedeoppositie heeft hier ongetwijfeld aan bijgedragen. De gesprekken verliepen in een uiterst constructieve en hartelijke sfeer.

Naar zeggen van de gesprekspartners uit het mbo en hbo heeft een aantal onderzoeksvragen hen ook "aan het denken gezet".

Opmerking: Er is voor gekozen om de referenties steeds direct in een voetnoot te plaatsen, zodat de bron en de daaruit betrokken informatie zo goed mogelijk zijn te combineren met de lopende tekst van waaruit verwezen wordt naar de voetnoot..

1 Huidige situatie doorstroom en aansluiting mbo – hbo

In dit hoofdstuk wordt een nulmeting gepresenteerd van de kwantitatieve doorstroom mbo-hbo alsmede een kwalitatieve analyse van de aansluiting mbo-hbo op dit moment. Deze nulmeting kan in latere jaren gebruikt worden om de kwantitatieve ontwikkelingen in de doorstroom te monitoren en onderzoek te doen naar de kwalitatieve effecten op langere termijn van de vernieuwingen in het mbo en in het hbo.

Een eerste indruk van de kwantitatieve doorstroom in de beroepskolom *als geheel* sluit het kwantitatieve deel af. Tevens wordt nog een beeld geschetst van de inhoud van de regionale samenwerkingsrelaties van ROC's en hogescholen van een paar jaar geleden, om trends te kunnen laten zien met betrekking tot de huidige activiteiten.

1.1 Kwantitatieve doorstroomaspecten

- a. Aantal diploma's mbo-4 van 2001 t/m 2005
- b. Aantal instromers mbo-4 van 2001 t/m 2005
- c. Instroomaandeel van mbo'ers in het hbo
- d. Rendement van de mbo-instromers in het hbo
- e. Van vmbo naar hbo en arbeidsmarkt.

a Aantal diploma's mbo niveau-4 vanaf 2001

We beperken ons tot de niveau-4 gediplomeerden omdat deze deelnemers het instroompotentieel vormen voor de hogescholen vanuit het mbo. Niveau-3 deelnemers bezitten geen toelatingsrecht tot hbo-opleidingen (op twee uitzonderingen na, die specifiek in de wet zijn geregeld). Om die reden zijn alleen de diploma's van niveau-4 opleidingen aangegeven.

Dit overzicht is exclusief de gediplomeerden uit het agrarisch onderwijs, terwijl de cijfers uit 2005 nog een voorlopig karakter kennen.

Sector	2001	2002	2003	2004	2005
DGO	17662	11562	15030	16121	15510
Economie	19483	19164	17242	17774	19161
Techniek	9903	11324	13155	12727	10510
TOTAAL	47048	42050	45427	46622	45181

Tabel 1 Aantallen diploma's mbo-niveau 4 opleidingen⁴.

Conclusie:

Er worden op jaarbasis ruim 45.000 diploma's niveau 4 in het mbo uitgereikt. In 2001 waren dat er 47.000, in 2002 daalde dit aantal sterk naar 42.000, terwijl in 2003 het aantal diploma's boven de 45.000 uitkwam. De sterke daling in 2002 t.o.v. 2001 deed zich vooral voor in het DGO.

b Aantallen mbo-instromers in het hbo

Om de ontwikkeling van de mbo-instroom te kunnen duiden relateren we de jaarlijkse instroom van de mbo'ers in het hbo aan het aantal gediplomeerden mbo'ers (i.c. het mbo-instroompotentieel). Het gaat hierbij om de *directe instromers en de indirecte instromers* die zich voor de eerste keer bij een hogeschool(aan)melden.

(In)directe instromers zijn instromers in het hbo die (niet) direct aansluitend in het jaar waarin zij het mbo-4-diploma behaalden, zijn begonnen met een hbo-studie.

⁴ Bron: Opgaaf Ecabo, afdeling IBO juni 2006, op basis van Cfi-gegevens.

Jaar	Gediplomeerde uitstroom mbo	Directe en indirecte mbo-instroom	Percentage mbo-instromers t.o.v. de mbo-gediplomeerden
2001	47.048	23.618	52%
2002	42.050	23.154	55%
2003	45.427	25.193	55%
2004	46.622	27.510	59%
2005	45.181	28.527	63%

Tabel 2 Percentage instromers mbo in het hbo, gerelateerd aan het aantal gediplomeerden in dat jaar⁵.

Conclusie:

Vooraf: de percentages instromers zijn betrokken op het aantal gediplomeerden uit datzelfde jaar; maar de instromers zelf kunnen als indirecte instromers uit een eerder jaar komen. De conclusie is in ieder geval dat er sprake is van een forse absolute en relatieve groei in de doorstroom mbo-hbo die langzaam maar zeker de 60% van de gediplomeerde uitstromers bereikt.

c Instroomaandeel instroom hbo

Vooropleiding	2001	2002	2003	2004	2005
Havo	36%	38%	39%	39%	39%
Mbo	24%	24%	25%	26%	27%
Vwo	10%	10%	9%	9%	9%
HO	10%	11%	11%	10%	10%
Overig	12%	13%	10%	9%	8%

Tabel 3 Instroomaandelen van de instroom van de diverse vooropleidingen in het hbo⁶

Conclusie:

Ook het aantal mbo-instromers in relatie tot alle instromers in het hbo neemt toe, van 24% in 2001 tot 27% in 2005. De mbo-instroom lijkt dus voor het hbo een toenemend belangrijke instroomcategorie. De verlaging van de percentages 'vwo', 'ho' en 'overig' heeft uiteraard een relatieve invloed op de mbo-percentages instroomaandelen. De constatering dat de instroom in het hbo voor een kwart voor rekening komt van de mbo'ers, blijft echter onverminderd juist.

d Rendement

Het diplomarendement van mbo'ers in het hbo is (mede) afhankelijk van de combinatie van voor- en vervolgopleiding. We onderscheiden een zogenoemde rechte oversteek van een mbo-sector naar een overeenkomstige hbo-sector en een scheve (branche-vreemde) oversteek van een mbo-sector naar een niet-overeenkomstige hbo-sector.

We schenken aandacht aan de niet-rechte overstekers omdat daar, zoals we nog zullen zien, in het competentiegerichte mbo- en hbo-onderwijs betere mogelijkheden liggen om de doorstroom te verbeteren. Tevens speelt mee dat de niet-rechte oversteek tot nu toe in de aansluitactiviteiten en de beleidsvoering van ROC's en hogescholen nog onvoldoende tot uiting komt.

In onderstaand schema is het rendement van de rechte oversteek zichtbaar op de diagonaal. De percentages geven het diplomarendement na 5 jaar hbo in dezelfde opleiding als waarin de deelnemer is begonnen in het hbo; de omzwaaiers in het hbo zijn dus niet meegeteld. De getallen zonder percentages geven de grootte van de gemiddelde aantallen absolute overstekers aan gemeten in de periode 1996-2000.

⁵ Bron: "Het hbo ontcijferd", HBO-raad 2006; het gaat om inschrijvingen die voor de eerste keer op een hogeschool plaatsvinden. Propedeusestudenten die naar een andere hogeschool overstappen worden daar niet naar hun vooropleiding, maar als 'ho-instromer' geregistreerd. mbo'ers die geen propedeuse diploma hebben en overstappen naar een andere hogeschool overstappen worden daar (weer) meegeteld als instromer. Deze dubbeltellingen (naar schatting 3%) zitten in de aangegeven instroomcijfers.

⁶ Bron: "Het hbo ontcijferd", HBO-raad 2006

van	naar	HEO	HTNO	HGZO	HSAO	HAO	HPO
Economie Branchevreed: 27%		46% 5000	49% 400	49% 90	53% 900	53% 40	43% 450
Techniek Branchevreed: 24%		44% 550	66% 3750	52% 75	49% 100	67% 100	51% 350
DGO Branchevreed 2% of 29%		38% 300	32% 40	63% 1500	54% 3000	- -	58% 1500
Groen Branchevreed: 39%		44% 60	48% 50	43% 20	50% 30	67% 400	53% 100

Tabel 4 Diplomarendement na 5 jaar hbo, in de opleiding waarin de mbo'er zijn/haar opleiding is begonnen, dus exclusief de omzwaaiers in het hbo⁷, gemiddeld over de instroomjaren 1996 tot en met 2000.

Conclusie: De 'scheve oversteeek' mbo-hbo ligt tussen de 25 en 30%. In de meeste gevallen rendeert de scheve oversteeek minder dan de rechte oversteeek, met uitzondering van de deelnemers uit de economische mbo-opleidingen die het in de niet-economische hbo-opleidingen beter doen dan binnen de heo-opleidingen zelf.

Niet zichtbaar is dat de diplomarendementen van de havo-instroom tussen de 5 en 10% lager zijn dan die van de mbo'ers en dat de rendementcijfers van vwo'ers juist zo'n 5 tot 10% hoger liggen.

e Van vmbo naar hbo-diploma

We gaan na hoeveel gediplomeerde vmbo-leerlingen landelijk een niet-opleidingspecifiek hbo diploma behalen. Daarbij stellen we het aantal gediplomeerde vmbo-leerlingen in enig jaar op 100%.

Op basis van de meest recente gegevens⁸ weten we dat minstens 40% van de gediplomeerde vmbo-leerlingen doorstroomt naar het mbo-niveau-4. Het diplomarendement van de mbo-4-stroom is landelijk 77%, zodat statistisch gezien $0,77 \cdot 40\% = 31\%$ van alle gediplomeerde vmbo'ers ook weer gediplomeerd uit het mbo uitstromen⁹.

Het percentage directe en indirecte doorstroom het hbo is zoals we zagen te schatten op 60%. Van de gediplomeerde vmbo'ers stroomt dus 'vroeger of later' in totaal $0,60 \cdot 0,31 = 19\%$ door naar het hbo. Vervolgens blijkt het diplomarendement van mbo'ers na 5 jaar studie in het hbo is tussen de 60 en 65% te liggen (zie tabel 4).

Kortom, minimaal $0,60 \cdot 0,19 = 11\%$ van alle gediplomeerde vmbo'ers gaat met een hbo-diploma de arbeidsmarkt op.

Samengevat	
- gediplomeerde uitstroom Vmbo:	100%
- naar mbo4:	40%
- mbo-4-diploma (77%) :	31%
- direct en indirect naar hbo (60%):	19%
- hbo-diploma (60%):	11%

Tabel 5 Analyse doorstroom Vmbo-hbo-arbeidsmarkt; minimale schattingen

Conclusie:

Uit de statistieken blijkt dat 1 op de 5 vmbo-gediplomeerden het hbo bereikt, waarna 1 op de 10 vmbo-gediplomeerden een hbo-diploma behaalt.

⁷ Bron: "Het hbo ontcijferd", HBO-raad, 2006

⁸ Onderwijsdeelname 2005, OCW

⁹ De mbo-gediplomeerden met een havo-achtergrond, al dan niet met een havo-diploma, laten we hier buiten beschouwing.

De veronderstelling is dat op dit traject nog vele leerlingen bij een goede en tijdige loopbaanbegeleiding te winnen zijn voor een hbo-opleiding, en aldus kunnen bijdragen aan de gewenste verhoging van de onderwijsdeelname aan het hoger (beroeps)onderwijs, via het opteren voor een Associate degree dan wel de complete bacheloropleiding. Bovendien kan een Ad'er na een aantal jaren arbeidservaring alsnog opgaan voor een hbo-bachelor-diploma.

Maar zoals gesteld, de loopbaanbegeleiding vanuit de dagelijkse onderwijspraktijk, juiste en tijdige informatieverstrekking alsmede belangstelling van en aanmoediging door mbo-docenten worden daarbij dan wel van groot belang geacht.

1.2 Een kwalitatief doorstroomaspect: aansluiting

Een kwalitatieve doorstroom mbo-hbo vraagt, zeker als verbeteracties worden beoogd, in beginsel om een opleidingsgerichte analyse. Met het oog op de gekozen brede aanpak van het onderzoek zullen we de kwalitatieve aspecten van de doorstroom op meer generieke wijze weergeven. Deze meer generieke aspecten zullen overigens als zodanig zonder meer snel herkenbaar en toepasbaar blijken op opleidings- of sector-niveau. Daar waar bepaalde domeinspecifieke aspecten relevant en benoembaar zijn zullen daarover bijpassende opmerkingen worden gemaakt.

We onderscheiden een viertal aspecten waarop de aansluiting mbo-hbo kan worden beschreven, vanuit het perspectief van de deelnemende student¹⁰, te weten:

- continuïteit van de inhoud van de programma's: i.c. de kennis en vaardigheden die in het mbo worden aangeleerd en waarop wordt voortgebouwd in het hbo;
- pedagogische /didactische verschillen tussen het mbo- en het hbo-onderwijs;
- overgangen van de leeromgevingen uit het mbo naar die van het hbo;
- aansluiting tussen enerzijds de verwachtingen die een deelnemer heeft van de vervolgopleiding en zijn/haar rol daarin en anderzijds de werkelijkheid binnen de vervolgopleidingen.

We zullen alle genoemde aspecten langslopen en zien hoe de *huidige* situaties zijn.

Voor een goed begrip over wat we onder een goede aansluiting verstaan, slaan we eerst twee piketpaaltjes, te weten: *constructieve fricties* resp. *destructieve aansluiting*.

i Constructieve fricties

Een ongestoorde, wrijvingsloze overgang van mbo naar hbo is een utopie. Het streven naar een volledig strikte doorlopendheid onder alle omstandigheden is dus niet altijd wenselijk. Vanuit pedagogisch/didactisch oogpunt kunnen fricties in de overgang ook constructief zijn: Didactische werkvormen in het hbo zoals colleges, een hoog onderwijstempo, de omvang van de leertaken en de meer theoretische inhoud van het hbo-onderwijs behoren vanaf dag 1 in het hbo tot de nieuwe wereld en studenten doen er goed aan daarin direct hun weg te vinden. De fricties die daar bijhoren, houden de student alert en gemotiveerd. Een licht schrikeffect kan, waar nodig en soms ook bewust 'geprogrammeerd', leiden tot de gewenste gedragsverandering.

Echter, fricties op de doorlopende leerwegen mogen niet zo groot worden dat de studie en de motivatie voor het leren er zodanig onder leiden dat studieuitval of ernstige studievertraging het gevolg ervan is. Heeft de overstap van mbo naar hbo dit soort belemmerende effecten op de leerloopbaan van een individuele student, dan is voor hem/haar sprake van aansluitingsproblemen. Over dit type gaat het als we in het onderzoeksverslag spreken over 'aansluitproblemen'.

ii Destructieve aansluiting

Naast bovengenoemde constructieve fricties bestaat bij het zoeken naar doorlopende en aansluitende programma's het gevaar dat er – veiligheidshalve of uit slordigheid bij de leerstofplanning in het hbo - te veel overlap in de mbo- en hbo-programma's wordt aangebracht, of dat op het hbo alles 'even opnieuw en meteen goed' wordt behandeld. Dit kan zich voordoen indien de mbo'ers en havisten resp. vwo'ers geen onderscheiden hbo-leerwegen worden aangeboden.

Behalve dat het ontkennen van voorkennis op zich al een 'pedagogische doodzonde' is, bestaat het gevaar dat studenten denken: "Dat hebben we allemaal al gehad en veel (her)kennen we er

¹⁰ Zie ook "Aansluitingen in het onderwijsstelsel", lectoraat Instroommanagement en aansluiting, Saxion Hogescholen, maart 2006

al van.” Het effect is bijna altijd dat de verdieping en de complexiteit van de hbo-context niet (op tijd) wordt begrepen met alle gevolgen van dien. In dat geval is er sprake van een *destructieve aansluiting*.

1.2.1 Aansluitaspecten

We werken nu de vier aansluitaspecten, als weergave van de huidige situatie in de aansluiting mbo-hbo verder uit. De geraadpleegde bronnen zijn waar mogelijk aangegeven. In de analyse wordt tevens teruggevallen op de eigen Lica-expertise.

1 Inhoud van de programma's

Op hoofdlijnen doen zich bij rechte overstek van een mbo-opleiding naar een verwante¹¹ hbo-opleiding geen problemen voor bij de inhoud van mbo-programma's op hoofdlijnen, gelet op de vrijstellingen of versnellingen die vaak in het hbo worden aangeboden. Er zijn evenwel (nog geen harde) indicaties dat dat verkortingen en versnellingen onder druk staan. Bij een niet-rechte overstek kunnen mbo'ers niet profiteren van versnellingen in het hbo-programma. Er is echter nog te weinig onderzoek verricht naar de positie van niet-rechte overstekers om conclusies te trekken resp. aanbevelingen te doen over de programmatische aansluiting voor deze categorie. Wel worden in toenemende mate voor zowel rechte als niet rechte overstekers zeer ernstige knelpunten gesignaleerd op de meer funderende kennis en vaardigheden. De veranderingen in de mbo-niveau-4 programma's vanaf 2000 lijken daarvoor de oorzaak te zijn. Het gaat daarbij om de afwezigheid van:

- kennis en vaardigheden die voorheen vanuit 'standaardvakken' werden aangeboden; gedacht wordt aan de basisvakken wiskunde, natuurkunde, scheikunde, statistiek, moderne vreemde talen en Nederlands,
- ingeoeffende vaardigheden zoals taalvaardigheden (stellen, spellen en samenvatten) en een zeker niveau van gecijferdheid, zowel het kunnen interpreteren van numerieke gegevens als ook het kunnen uitvoeren van elementaire rekenkundige bewerkingen met letters en cijfers. Tevens spelen het gebrekkig hanteren van formules en vergelijkingen - als gecomprimeerde gedachtegangen - en het onvoldoende kunnen interpreteren van grafieken en tabellen een rol bij de aansluiting in bijna alle mbo-hbo-overgangen.

In de onderzoeksgesprekken zijn deze tendensen bevestigd en de ontplooide doorstroomactiviteiten in de onderzochte regio's bevatten ook analyses van deze problematiek en oplossingen daarvoor¹². Dit geldt ook voor de hiernavolgende aspecten.

De hbo-doorstroomdeelkwalificatie voorzag in een aantal nuttige deelonderwerpen van de bovengenoemde kennis en vaardigheden, maar deze worden nog maar zelden aangeboden, of ze zijn op een meer abstracte wijze in het reguliere programma verwerkt¹³. In het laatste geval worden de eindtermen van het doorstroomdeel geïntegreerd getoetst, hetgeen niet altijd te scheiden is van de toetsing van de overige eindtermen.

Zonder de contextgerichte vakkennis en vaardigheden waarvan hierboven sprake is, hebben competenties als zodanig geen betekenis en zal (ook) competentie gerichte doorstroom te weinig inhoudelijke aansluiting realiseren tussen mbo en hbo¹⁴. In de aansluitmonitor van negen hogescholen uit Noord-Oost Nederland geven mbo'ers aan meer moeite te hebben met de aansluiting binnen de vakken dan havisten. Daar staat tegenover dat zij minder problemen ondervinden in het deelnemen in projecten dan hun medestudenten uit het havo.

¹¹ Het begrip 'verwant' behoeft een nieuwe definitie, nu de verwantschapsregeling niet meer bestaat; voorlopig gaat het om opleidingen waarvan het arbeidsveld en/of de beroepen in elkaars verlengde liggen.

¹² Andere bronnen die gewag maken van de hier genoemde aansluitaspecten zijn:

1. "Competente doorstroom mbo-hbo", Smets+Hoover+,Baarda en Gransbergen, 2003 (accent op techniek);
2. "LEF, projectplan" vanuit AOC's, januari 2005;
3. "Bruggen bouwen voor leerloopbanen", SCO, Fred Verbeek e.a., december 2005;
4. "Startersprofiel en leer- en loopbaancompetenties", SPW-SPH, HS Zuyd, ROC Gildemoleidingen 2003.
5. "Aansluitmonitor hbo", van 9 Hogescholen in NO Nederland, Groningen, 2003-2006,

¹³ "Geïntegreerde longitudinale leerwegen", Van Asselt en Visser, 2001.

¹⁴ Zie ook: "Meters Maken", procesmanagement herontwerp mbo, 2005, pag 12.

2 Didactiek en pedagogiek

Door een aantal deskundigen wordt gesteld dat een succesvolle aansluiting bereikt wordt, indien de deelnemers in het hbo of reeds tijdens het doorstroomprogramma de omslag kunnen maken van inductief onderwijs naar meer deductief onderwijs. Ter toelichting het volgende.

Het didactisch uitgangspunt in het mbo, samengevat als 'van praktijk naar theorie', richt zich op theorievorming vanuit praktische oriëntaties en ervaringen (inductief). Dat is op zichzelf – didactisch gezien – een correcte en effectieve werkwijze, maar studenten dienen de omslag in die benadering in het hoger onderwijs te begrijpen. Daar wordt vaak vanuit een bepaalde theorie of een theoretisch model gewerkt, zodat aan de hand daarvan (deductief) in de richting van verklaringen voor de verschijnselen kan worden geredeneerd om vervolgens onderzoeksvragen op te stellen en het verifiëren van hypothesen te beoefenen. Als studenten daarop onvoldoende bedacht zijn kan op dit belangrijke punt sprake zijn van aansluitingsfricties. In verband daarmee is het voor een goede aansluiting tevens van belang dat de omslag van het 'natuurlijk leren' of het 'nieuwe leren' in het mbo naar het meer gestuurde en (zeker in het begin van de hbo-studie) meer aanbodgerichte hoger onderwijs wordt voorbereid in het mbo en begeleid in het hbo.

Didactiekgerelateerde aspecten die in het hbo aan de orde zijn, en waarop de kiezende en instromende deelnemer moet worden voorbereid, zijn tevens:

- kunnen selecteren, structureren en kritisch verwerken van informatie,
- kunnen toepassen van het geleerde 'kennen en kunnen' in verschillende contexten en leergebieden; bedacht zijn op samenhang van kennis en vaardigheden in verschillende contexten en/of vakgebieden,
- begrippen in een bredere context plaatsen, kunnen relateren en hoofd- en bijzaken kunnen onderscheiden,
- kunnen onderbouwen en beargumenteren van de aanpak en de oplossing van vraagstukken en praktijkproblemen,
- kunnen en willen toepassen van verschillende leerstrategieën.

Deze aspecten komen ook voor in het mbo; echter de complexiteit van de context en de mate van diepgang zijn verschillend in het mbo en het hbo.

Het gaat overigens om leercompetenties die in het hbo-traject 'gewoon' onderwezen zouden moeten worden. Van belang is dat de mbo'er zich ervan bewust is wat van hem/haar wordt gevraagd. Leren reflecteren op deze aspecten (van onbewust bekwaam naar bewust onbekwaam) is iets waaraan docenten en deelnemers/studenten gericht moeten werken om de aansluiting succesvol te doen zijn. Dat vraagt een grondige kennis onder de mbo- en hbo-docenten van elkaars onderwijs.

Pedagogische aspecten in de aansluiting worden vaak wat onderschat. Bekend is dat 'het zich thuis voelen' op een school, het gekend en herkend weten, van groot belang is voor studieresultaten¹⁵. Juist bij de schoolovergangen komen we dat tegen (zie ook verderop in dit verslag). Immers, iets waarvan we zeker kunnen zijn – ook zonder CGO – is dat bij de overgang mbo-hbo de *pedagogische aanpak zal (moeten) veranderen*. Immers, een pedagogiek is afgestemd op een levensfase van de lerende en die fase wisselt juist in deze leeftijdsgroep sterk. Dit alles uit zich binnen de huidige vormgeving van de doorstroom in:

- minder frequente en minder terloopse interactie, alsmede vormen van communicatie tussen student en docent in het hbo dan die tussen leerling en docent in het mbo;
- andere vormen van begeleiding van en terugkoppeling naar de student, en wellicht ook een in verhouding tot het mbo wat geringere belangstelling voor de persoon van de student in het hbo, zeker in het begin van de hbo-studie; soms is er ook sprake van een niet-pedagogische bejegening van studenten bij reflecties op de studievorderingen;
- een grotere mate van zelfverantwoordelijkheid voor de studie (planning, zelfsturing, meer eigen controle op de vorderingen, herstelgedrag, minder contacttijd¹⁶);

¹⁵ Zie ook 'Het beeld van de succesfactoren - voor studenten die doorstromen van mbo naar hbo', SCO-Kohnstamm Instituut, april 2000

¹⁶ Voor een aantal indrukken van studenten op dit punt, zie ook 'B(l)ij blijven in de Beroepskolom', kwalitatief onderzoek naar de ervaringen van leerlingen over de doorstroom vmbo-mbo-hbo, pag 33-37, Lica, NOT, Bop; januari 2003.

- het kunnen omgaan met het gegeven dat je als student in de nieuwe onderwijsomgeving niet meer 'de beste van de klas' bent, en flink moet aanpakken.

Studenten die daar onvoldoende op zijn voorbereid, kunnen uit deze nieuwe vormen verkeerde conclusies trekken omtrent hun rol in het onderwijs/leerproces en de omgang met de 'nieuwe vrijheden'.

Ook opleiders van hogescholen dienen zich daarvan bewust te zijn, dat wil zeggen dat zij binnen hun missies rond de BaMa-structuur en met de blik gericht op de doorstroom naar het wetenschappelijk onderwijs tevens oog moeten hebben (en houden) voor het pedagogisch maatwerk voor hun diversiteit aan instroom. De reacties van sommige universiteiten op de doorstroom van mbo'ers naar het wo en het streven naar een ontkoppeling van de voorlichtingsmanifestaties vo-ho met die van mbo-hbo dragen (onbedoeld vanuit hogescholen) niet bij aan een goed pedagogische klimaat voor mbo'ers.

3 *Leeromgeving*

Onder leeromgevingen verstaan we systeemkenmerken zoals: groeperingsvormen (bijvoorbeeld projectgroepen, klassen, werkgroepen), toetsomgeving (proefwerken, assessments, scripties), portfoliogebruik, ict-gebruik (zoals de grafische rekenmachine in het mbo die in het technische hbo vaak abrupt nergens meer wordt toegepast). Ook het taalgebruik in en de vormgeving van de (schriftelijke) studiematerialen zijn onderdelen van de verandering in de leeromgeving. Het leren en onderwijzen in het hoger onderwijs vindt in andere omgevingen plaats dan op het mbo.

In veel hbo-opleidingen is een markant kenmerk het hoge tempo waarin leeronderwerpen worden 'behandeld' door de hbo-docenten. Het gaat hierbij niet zozeer om de studielast als geheel, maar meer om de veelheid van nieuwe begrippen en informatie die wordt aangeboden en moet worden verwerkt in korte tijd. In het hbo is men gewend om alles uit te drukken in studiepunten, dus in een standaardhoeveelheid (gemiddelde) studietijd voor een bepaald onderwerp, en daaraan is de mbo-leerling niet gewend.

Onder leeromgeving verstaan we ook de sociaal instrumentele omgeving die kan veranderen, zoals de mediatheek, het studielandschap, de grotere zelfwerkzaamheid en zelfstandigheid, de informatiebronnen over de eigen studievorderingen, het computergebruik ten behoeve van de communicatie met de docent en de distributie van studieplannen en projectinstructies. De meeste van deze zaken hoeven niet direct tot aansluitingsproblemen te leiden, maar behoeven wel een introductie en gewenning onder de (eerstejaars) studenten.

Al dit soort kleine veranderingen komen in één keer op de studenten af en dat vraagt een goede introductie en begeleiding. Indien dat niet gebeurt, ook in de voorbereiding op de doorstroom, kan de mbo'er snel de weg kwijtraken in het hbo, met alle negatieve gevolgen van dien.

4 *Verwachtingen*

Iedere beginnende student heeft een verwachting over wat hem/haar in de ho-studie te wachten staat. De student zal een beeld hebben over de rol die zal moeten worden vervuld in pedagogisch/didactische zin en in de nieuwe leeromgeving, ongeacht de mate waarin die beelden 'kloppen' met de werkelijkheid. Afhankelijk van de mate van de voorbereiding op de vorm en de inhoud van de vervolopleiding (op basis van informatie van de ouders, vrienden en ook aange-reikt door docenten, begeleiders en werkveld) zullen studenten een heldere dan wel minder scherpe kijk op de nieuwe schoolwerkelijkheid hebben. Die voorbereiding op het hbo is wel (echt) nodig, gelet op de toenemende, meer exclusief gedefinieerde en benoemde beroepsgerichtheid van de mbo-studie.

Geconstateerd is dat er voor een oriënterende en voorbereidende fase in het mbo richting hbo op dit moment niet of nauwelijks vastgelegde en algemeen aanvaarde vormen van zorgstructuur voor handen zijn op ROC's¹⁷. Een gestructureerde ontwikkeling van loopbaancompetenties richting hbo vindt niet doelgericht plaats. Doorgaans weten mbo-leerlingen niet goed waaraan ze beginnen als ze doorstromen naar het hbo. Ze hebben geen compleet beeld op basis waarvan ze

¹⁷ Zie ook: 1. "Opvattingen van Vmbo- en mbo-leerlingen over hun onderwijs", Lica, januari 2005
2. Uitkomsten en deelnemersuitspraken op de Dag van de Beroepskolom 2005, oktober 2005

een afgewogen keuze voor een hbo-studie kunnen maken en waarvan ze kunnen zeggen: "Ik ga die hbo-opleiding volgen ik weet dat dit gezien wat ik wil, wat ik kan en wie ik ben, het beste voor mij is, op korte en wat langere termijn". In leerrechten gesproken: 'Als ik straks verkeerd blijkt te hebben gekozen, dan ligt het voor een groot deel aan mijzelf en dien ik ook de gevolgen te aanvaarden, omdat mijn keuze onvoldoende onderbouwd was'.

In dat verband dragen ook toelatingsrechten en aanvullende toelatingseisen sterk bij aan verwachtingen die studenten hebben over de inhoud en de zwaarte van de studie. De huidige situatie dat er voor toelating van mbo'ers tot het hbo geen opleidingseisen worden gesteld, kan verkeerde verwachtingen wekken. Het suggereert dat alles naadloos op elkaar aansluit, onder de verantwoordelijkheid van het ROC en de hogeschool. Als iets echt belangrijk is, qua kennis en vaardigheden, 'dan hadden ze 't wel verplicht gesteld (of het heel sterk aangeraden en ook aangeboden hebben)', denkt een kiezende mbo'er (ten onrechte, vanuit de aanbodgedachte gezien). De deelnemer dient zich zelf een beeld te (kunnen) vormen over de eigen motivatie, leervaardigheid en geschiktheid in relatie tot de gevraagde student-opleidingskenmerken. Vaak wordt dit aangegeven door het inzicht dat studenten met betrekking tot hun leerloopbaan moeten hebben in hun eigen 'zijn', 'willen' en 'kunnen', mede in het perspectief van een nog 3 tot 4 jarige studie en/of een Associate degree. Op dit moment is dat voor de meeste deelnemers die naar het hbo willen, niet mogelijk, gelet op de randvoorwaarden en kaders die gelden voor de doorstroom. In dit onderzoeksverslag zullen we aangeven welke invloed het CGO heeft op deze vier aspecten.

1.3 Regionale samenwerking mbo-hbo

Uit een eerder onderzoek van het Lica uit 2002 dat in opdracht van de Bve-Raad en de HBO-raad is uitgevoerd¹⁸ blijkt dat er een landelijk dekkend systeem van samenwerkingsrelaties tussen ROC en hogescholen bestaat. Dertig procent van de vakopleidingen heeft daarbij een werkrelatie met een of meerdere hogescholen. De belangrijkste conclusies die uit het onderzoek uit 2002 getrokken zijn, en waarmee trends in de samenwerking kunnen worden opgespoord, zijn:

1. Binnen de kernactiviteiten die regionale samenwerkingsverbanden mbo-hbo ontplooiën, is – in 2002 - een top-5 gevonden van gezamenlijke en gedragen samenwerkactiviteiten:
  - Ontwerpen van geïntegreerde longitudinale leerwegen
  - Verbetering van de aanpassing van mbo- en hbo-programma's
  - Uitvoeren van aansluitcursussen vóór de propedeuse
  - Gezamenlijke uitvoering van de verwantschapsregeling
  - Gestructureerde hbo-studievoorzichting op ROC's.
2. Het beroepenveld is nagenoeg niet vertegenwoordigd in regionale samenwerkingsverbanden
3. Ruim 80% van de ROC's en hogeschool-respondenten acht voldoende bestuurlijk draagvlak aanwezig voor (de) samenwerkingsactiviteiten
4. Gemiddeld 1 op de 3 mbo'ers is niet afkomstig uit de regio van het samenwerkingsverband
5. De BBL-4 deelnemer is in het voltijds hbo-onderwijs nagenoeg niet aanwezig.
6. Intake- en doorstroomassessment is (nog) nauwelijks ontwikkeld. Ontwikkeling ervan blijkt kostbaar. De ambities zijn hoog: 70% van de instellingen zegt eraan te willen gaan werken.
7. Door 80% van de hogescholen wordt aangegeven dat zij er van uitgaan dat de Doorstroomdeelkwalificatie-hbo (DDK) is behaald in het mbo. Ongeveer de helft van de ROC's zegt de DDK in samenwerking met het hbo aan te bieden.
8. De tevredenheid over de bereikte resultaten voor de deelnemer/student neemt af, naarmate men verder doorvraagt in de richting van de werkvloer van ROC's en hogescholen.

Tabel 6 Stand van zaken per 2002 met betrekking tot regionale samenwerkingsverbanden mbo-hbo

In het deel 'Conclusies' zullen we de trends aangeven die zich in de laatste vier jaar hebben voltrokken. Een aantal hier genoemde onderzoeksgegevens die, volgens het Lica nog steeds geldig zijn, zal bij de 'Aanbevelingen' worden betrokken.

¹⁸ Zie ook: rapportage monitoronderzoek "Regionale samenwerkingsverbanden mbo-hbo", Lica, sept. 2002

2 Vernieuwingen van het mbo en hbo

Het onderzoek waarover hier wordt gerapporteerd betreft een analyse van de effecten op de aansluiting en op de doorstroom mbo-hbo, voor zover ze kunnen voortkomen uit de vernieuwingen in het mbo en hbo. Het is dan ook belangrijk om aan te geven over welke vernieuwingen het gaat en wat de stand van zaken op dit moment is. En om de verschillen, overeenkomsten en aansluitmogelijkheden tussen mbo- en hbo-opleidingen te kunnen overzien, met name in de aanbevelingen. Dit hoofdstuk vormt samen met hoofdstuk 1 de nul-meting anno 2006.

In de gesprekken met regiovertegenwoordigers is steeds door de onderzoekers aangegeven dat de veranderingen in het mbo en het hbo de aanleiding en het kader voor het onderzoek en (dus) de gesprekken waren - zonder overigens op de ontwikkelingen zelf in detail in te gaan, zoals deze hier worden beschreven. De betreffende relevante vernieuwingen zijn:

- invoering van het competentiegericht onderwijs in de beroepskolom, met name in het mbo en in het hbo, en de ideeën rond de vorming van domeinen,
- mogelijke verbreding van mbo- en hbo-opleidingen,
- ontstaan - mede als gevolg van bovenstaande twee aspecten - van meer deelnemersgericht maatwerk en individuele leerwegen in het mbo en hbo.

2.1 De invoering van competentiegericht onderwijs en domeinen

2.1.1 Ontwikkelingen in het hbo

Binnen het hbo is op dit moment de situatie dat in het register voor het h(b)o sprake is van opleidingen. Een opleiding is daarbij gekoppeld aan een eigen opleidingsprofiel, als zodanig gedocumenteerd voor de bekostigde hogescholen door de HBO-raad. Daarbij was de afgelopen jaren de interne afspraak (dus niet op basis van een wettelijk voorschrift dan wel het NVAO-accreditiekader) dat elke hogeschool zich aan het profiel houdt en daarvan minimaal 70% gebruikt. De overige 30% is voor rekening van de opleiding zelf, te gebruiken voor de regionale component, de door de student zelf gewenste verdieping dan wel verbreding, en voor onderdelen als de minors.

Bij de invoering van de accreditatie, zo'n vijf jaar geleden, kwam de discussie op gang over dit soort zaken en vroeg men zich af in hoeverre een hbo-opleiding zich dient te houden aan de landelijke afspraken (als een door de HBO-raad gehanteerd 'herenakkoord'). Mede aanleiding daarvoor was de ontwikkeling naar een andere opzet van hbo-opleidingen, meer met het gebruik van competenties, naast leerdoelen, eindtermen en dergelijke.

Door de NVAO wordt in de accreditiekaders en -protocollen gesproken over 'verschillen van opleidingen als men meer dan 40% van elkaar afwijkt'. Bovendien werd en wordt, iets dat vooral van belang is voor dit onderzoek, het aan de opleiding overgelaten of er al dan niet wordt gewerkt met competenties – ook in de nieuwe plannen voor de wet op het hoger onderwijs (WHOO). De NVAO en dus ook de overheid vinden dit iets van de school zelf waarbij in overleg met het werkveld – landelijk dan wel regionaal – kan worden bepaald wat noodzakelijk is om hbo'ers op de juiste wijze als beginnend beroepsbeoefenaar in de arbeidsmarkt te laten instromen.

De belangrijkste redenen om competenties te gaan gebruiken, waren het feit dat in het werkveld op hbo-niveau steeds meer 'competentieprofielen' worden gebruikt, om een brede inzet mogelijk te maken, en dat ook op Europees niveau vaak sprake is van het beschrijven van opleidingsniveaus middels competenties. Maar ook het gegeven dat competenties minder dwingend zijn als het gaat om de vormgeving en inrichting van het onderwijs, alsmede dat ze de mogelijkheid bieden om metacognitieve vaardigheden op hbo-niveau meer nadruk te kunnen geven, heeft hierbij zeker een grote rol gespeeld.

Vervolgens heeft de HBO-raad een aantal jaren geleden aansluitend hierop gekozen voor een rigoureuze herverkaveling van de bestaande sectoren naar domeinen, met elk een eigen set kerncompetenties en met als uitgangspunt de bachelorgraden. Dit proces is nog steeds gaande, waarbij een aantal sectoren in de fase van de toetsing aan het werkveld verkeert. In dat opzicht is er dus nog geen sprake van een voltooide operatie. Dat geldt ook voor de actuele ontwikkelingen rond het wettelijke gebruik van domeinen.

In principe kan een opleiding kiezen voor het onderbrengen ervan bij een domein: het gebruik van de bijbehorende kerncompetenties levert dan de bijbehorende bachelorgraad op. Dat wil zeggen dat de keten: opleiding – domein – kerncompetenties – graad, door de HBO-raad als leidend wordt gezien.

Zoals al aangegeven, het proces dat hieraan ten grondslag ligt, is de afgelopen jaren wel in gang gezet, maar om allerlei redenen is het niet overall gelukt om tot een afgerond en consistent geheel te komen dat over de volle breedte de nodige ingangen heeft gekregen. Dat heeft zeker te maken met de autonomie van de hogescholen die wel participeerden in bepaalde processen, maar daarbij toch steeds ook hun eigen keuzes maken. Bovendien heeft de NVAO, zoals gemeld, vastgehouden aan het accrediteren van opleidingen op basis van zelfgemaakte keuzes ten aanzien van de indeling en opzet. Tevens heeft de overheid - en dat is wellicht het belangrijkste - in 2005 besloten geen domeinen in de wet voor het hoger onderwijs op te nemen, waardoor de druk op het proces wegviel. Er is gekozen voor een geleidelijker proces, nl. een ontwikkelingstraject dat vooral is gericht op de verbreding van opleidingen door de hogescholen zelf, vanuit de eigen keuzes op basis van de eigen 'onderwijsidentiteit'.

Flexibiliteit

Een weg die in de afgelopen jaren door de hogescholen zelf was ingeslagen, was het inrichten van meer flexibele leerwegen binnen de opleidingen, iets wat binnen een brede bachelor en binnen een domein goed mogelijk is. Deze leerwegen zitten echter vooral nu nog in het laatste deel van de bachelor, met de vormgeving van bepaalde differentiaties.

De combinatie van CGO en de ordening van opleidingen in brede bachelors binnen domeinen zou het in principe mogelijk moeten kunnen maken om flexibel op de vraag vanuit het beroepenveld te kunnen inspelen, zonder steeds nieuwe opleidingen aan te vragen en vorm te geven. De ontwikkeling van deze differentiaties was echter soms zodanig dat daarmee als het ware de kopieën van bestaande opleidingen gingen ontstaan, zonder daarvoor toestemming te hebben van de overheid in het kader van de bewaking van de macrodoelmatigheid. De 'onbeheersbare verwarring' die men daarbij voorzag, was vooral vanuit datzelfde werkveld en binnen de politiek aanleiding om af te zien van de invoering van domeinen. Anders gezegd, men vreesde dat de beoogde verbreding, als het ware 'van bovenaf en niet aantoonbaar arbeidsmarktrelevant', zou leiden tot een ongewenste wildgroei aan nieuwe 'opleidingen'.

Bovendien kent men internationaal het begrip 'domeinen' niet en zouden deze indeling tot een mindere herkenbaarheid van de Nederlandse diploma's kunnen gaan leiden.

Een gevolg van de flexibilisering was de invoering bij veel hogescholen van het zgn. major-minor-model. Daarmee is een alternatief gevonden voor een systeem van opleidingen met afstudeervarianten en -differentiaties. Hoe een en ander zal uitpakken, mede gelet op de accreditatie van een dergelijke ontwikkeling, is nog niet helemaal duidelijk, maar de stakeholders van het hbo lijken dit een goede ontwikkeling te vinden. Het werkveld kan daarmee ook snel met de hogescholen inspelen op nieuwe ontwikkelingen, omdat een minor snel kan worden aangepast en geen problemen geeft met de macrodoelmatigheid en het 'niet-geautoriseerd' aanbieden van bestaande en gerespecteerde opleidingen voorkomt.

Daarnaast is er sprake van de invoering van de Associate degree. Daarmee kan aan de onderkant van de bachelor een differentiatie gaan plaatsvinden, dus met een eigen programma voor bepaalde instromende groepen, zoals de mbo'ers, binnen de bachelor en dus ook met een eigen aanpak. Voor de doorstroom kan dit eveneens gevolgen hebben. Welke dat zijn zal in de komende jaren blijken.

2.1.2 Ontwikkelingen in het mbo¹⁹

Competenties

In de afgelopen jaren is ook vanuit de ROC's, samen met de Bve Raad, aangedrongen op meer flexibiliteit binnen de mbo-kwalificaties om een antwoord te geven op de dynamiek in de arbeidsmarkt. Hoewel men nog steeds moest werken met de kwalificaties zoals deze door de Kennis-

---

¹⁹ Voor een meer uitgebreide beschrijving van de processen in het mbo zie ook: "Tijdens verbouwing geopend", paragraaf 1.3 en 1.4, Colo, juni 2004.

centra eind jaren negentig waren opgesteld, gingen bepaalde opleidingen al zelf aan de slag met de vertaling naar competenties. Zo'n vier jaar geleden waren o.a. ICT-opleidingen reeds begonnen met trajecten op basis van competenties, hetgeen problemen gaf (en soms nog geeft) in de verantwoording naar de inspectie respectievelijk het KCE.

De Kenniscentra onder aansturing van het COLO hebben vanaf 2002 besloten om volledig over te stappen op competentiegericht onderwijs, dus voor kwalificatieprofielen op basis van door het werkveld aangereikte kennis, vaardigheden en attitudes en andere vermogens. Daarvoor zijn diverse conferenties gehouden en documenten geschreven, om helder te krijgen wat de beste aanpak zou kunnen zijn.

Na vanuit COLO te hebben gezien hoe men tot kwalificatieprofielen met competenties zou kunnen komen, is besloten om als COLO en Bve Raad gezamenlijk op te trekken en Gezamenlijk Procesmanagement Herontwerp mbo in te stellen. AOC's en niet-bekostigde instellingen participeren ook in het proces van herontwerp. Daarmee werd een proces in gang gezet dat niet alleen vroeg om een inhoudelijke insteek, maar ook om het op één lijn brengen van de Kenniscentra, de mb(a)o-onderwijsinstellingen en het werkveld. Daarbij werd onder andere voor een nieuwe overleg- en besluitvormingsstructuur binnen de Kenniscentra gekozen, zoals het gaan werken met Paritaire Commissies.

Het ontwerp van kwalificatieprofielen en de formuleringen van de competenties vergde veel tijd. Inmiddels is er vanaf mei 2006, na een evaluatie van de eerste competentiebeschrijvingen in de proeftuinen in 2005, een eenduidig mbo-format (empowered by SHL) voor kwalificatieprofielen beschikbaar met 25 breed toepasbare competenties.

Daarbij zijn, op uitzonderingen na zoals in de sector Zorg en welzijn, geen acties in gang gezet om dit format te zien als de basis voor de competenties in het hbo, mede omdat men in het hbo de reeds zelf ontwikkelde hbo-kerncompetenties als afgerond beschouwt. Afstemming van competenties, gericht op versterking en duurzaamheid van de doorstroom mbo-hbo zal dan ook achteraf moeten plaatsvinden.

Domeinen

Men zag in 2003 vanuit het mbo mogelijkheden om te komen tot inhoudelijk verwante domeinen dan wel sectoren in het mbo en hbo, zodanig dat ze een-op-een zouden aansluiten, als een herkenbare en transparante keten binnen de beroepskolom. De notitie van het Procesmanagement Herontwerp mbo werd zeer positief ontvangen²⁰. De voorstellen tot feitelijke domeinindelingen vonden niet direct een breed draagvlak. Ook het Colo ontwikkelde een visie op de domeinen en de domeinindeling. In bijlage 5 is een overzicht van beide domeinindelingen in het mbo aangegeven. Er is nog geen beslissing genomen over een domeinindeling, de vraag is of het er nog van komt.

In het hbo was al eerder een autonoom proces in gang gezet, rond het formuleren van kern- en eindcompetenties voor de hbo-bachelor opleidingen, waarmee (met de bachelorgraden) ook een mogelijke hbo-domeinindeling was gevonden. Er was geen drive bij de hogescholen dit proces te ijken aan de mbo-domeinontwikkelingen, om ook (tegelijktijd) de doorstroom mbo-hbo te regelen, gelet de aandacht die – net als in het mbo – de eigen interne afstemming van de processen vroeg.

2.2 Verbreding van mbo- en hbo-opleidingen

2.2.1 Ontwikkelingen in het hbo

Uit het bovenstaande blijkt dat de HBO-raad in eerste instantie had gekozen voor een strategie om door het centraal vaststellen van domeinen een clustering van opleidingen op gang te brengen, gesteund door een wetgeving met domeinen als aangrijpingspunt en een accreditatie die derhalve ook op dat niveau zou kunnen plaatsvinden (zie bijlage 5 voor de desbetreffende domeinen en bachelorgraden). Op dit moment is er echter sprake van een handhaving van het begrip 'opleiding' en een tendens in de richting van instellingsaccreditatie, via de mogelijke

²⁰ Het betreft de PMH-brochure "Domeinen in het mbo, meer ruimte voor regio, leerling en school", PMH, februari 2005

verbreding van opleidingen. Dat gebeurt wel door de hogescholen in een eigen gekozen proces, door 'van onderop' te werken aan het samenvoegen van opleidingen in zelf gekozen samenstellingen. Het gaat dan om inhoudelijk verwante opleidingen die zodanig veel gemeen hebben dat de samenvoeging niet leidt tot een echt nieuwe opleiding.

Er zullen dus op termijn in een bepaalde sector de volgende, naast elkaar bestaande situaties zijn, binnen hogescholen, regionaal en landelijk:

- de huidige hbo-opleidingen, dus zonder veranderingen ten opzichte van de bestaande situatie;
- clusters van huidige inhoudelijk verwante opleidingen, die als zodanig in het register van het hoger onderwijs voorkomen met een nieuwe naam; wel zal vrijwel altijd binnen zo'n brede bachelor sprake zijn van de oude 'leerlijnen'; de clustering kan echter per hogeschool verschillend zijn, van smal (twee oude opleidingen) naar breed (soms wel vier of meer oude opleidingen), met verschillende benamingen;
- clusters van huidige opleidingen, als hierboven, maar dan over twee sectoren heen; op deze wijze kan tegemoet worden gekomen om ook clusters over de 'snijvlakken' heen te construeren, alwaar de vraag er is vanuit het werkveld.

Samen met het gebruik van het major-minor model waarbinnen een verdieping dan wel verbreding kan plaatsvinden, denkt men een maximale flexibiliteit voor de vormgeving van bachelors te kunnen bereiken.

In de praktijk zullen er straks in het hbo smalle opleidingen, combinaties van smalle opleidings-trajecten en clusters van huidige opleidingen – smal, breed en/of over sectoren heen – gaan ontstaan. Dat roept vragen op als:

- Hoe zijn ze te benchmarken bij de accreditatie (de NVAO heeft aangegeven, ook straks binnen de clusters, de opleidingen zoals ze er nu zijn, te willen blijven herkennen – mede gelet op de wettelijk vastgelegde arbeidsmarktrelevantie en afstemming op sectoren van het werkveld)?
- Hoe zijn ze internationaal herkenbaar?
- Hoe gaat het met de doorstroom mbo-hbo?

2.2.2 Ontwikkelingen in het mbo

Aan de kant van het mbo is men ook bezig met een herordening. In eerste instantie zag men mogelijkheden om aan te sluiten bij de indeling in het hbo met sectoren en domeinen (zie bijlage 5), maar door de veranderingen aan hbo-kant en geen eenstemmigheid over wat de mbo-domeinindeling kan zijn, lijkt ook dit enigszins op losse schroeven te staan.

In het mbo wil men komen tot veel minder kwalificaties, maar daarbij bestaat ook nog steeds de mogelijkheid om via combinaties van bepaalde onderwijsonderdelen en EVC's te komen tot voor het beroepenveld herkenbare opleidingen en routes.

Daarnaast kan ook sprake zijn van een situatie waarbij in een leerroute naar niveau-4 er op niveau-3 een aantal zaken breed worden afgerond waarna in het laatste deel voor de kernonderdelen een verdieping en differentiatie gaat plaatsvinden. Ook in de beroepspraktijkvorming zal dan worden aangesloten bij de kenmerkende zaken die op niveau-4 aan de orde komen.

Deze situatie kan leiden tot een doorstroomroute waarbij men in het mbo kiest voor een zekere differentiaties ("versmalling") en waarbij vervolgens een mbo'er weer instroomt in een breed vormgegeven eerste deel van de hbo-opleiding. Dat vervolgens in de (brede) hbo-bachelor weer in de hoofdfase een differentiatie "versmalling" plaatsvindt om als hbo te kunnen voldoen aan de wensen van het ontvangende werkveld, is logisch. Het vraagt in deze structuren evenwel bijzonder veel van de betrokken ROC's, deelnemers en begeleiders om tot een zinvol doorstroomtraject te komen en de verwachtingen scherp te krijgen.

Samengevat betekent dit dat in het mbo gekozen wordt voor *opleidingen* (kwalificatieprofielen) en het proces van *verbreding*. De vraag is wel of men dan tot dezelfde domeinen zal komen als nu door de HBO-raad zijn gedefinieerd (en voor zover ze door de hogescholen zijn overgenomen). Het punt is ook of dit aanknopingspunten biedt voor een domeingerichte doorstroom op basis van gezamenlijke doorstroomcompetenties.

Vooralsnog is dat lastig want in het hbo mag men opleidingen houden, maar ze ook verbreden.
Dus:

- sommige hogescholen houden de bestaande opleidingen, en andere verbreden,
- zodat deze naast elkaar blijven bestaan en
- de ROC's daar niet met één arrangement op kunnen aansluiten.

En dan hebben we het ook nog niet over zaken als de invoering van de Associate degree, de nieuwe wetgeving en zaken die daaruit zullen gaan voortvloeien.

Het mbo en hbo moeten dus goed gaan bezien hoe zij daarop zullen kunnen gaan inspelen. Het verplicht de Kenniscentra, ROC's en hogescholen om gezamenlijk goed te gaan monitoren hoe individuele scholen en opleidingen zich gaan ontwikkelen en welke keuzes ze maken.

2.3 Flexibele leerwegen

Competentiegericht onderwijs (CGO) vraagt om meer maatwerk dan eindtermenonderwijs. Immers, het groeien in vermogens gebaseerd op geïntegreerde kennis, vaardigheden en attitudes (competenties) vraagt om individuele leerwegen die niet synchroon (behoeven) verlopen. Het ontwikkelen van competenties en gedragskenmerken, hangt - meer dan bij cognitieve leerdoelen - af van de brede leervermogens, de ontwikkeltempi en de faseringen van leerervaringen; deze zullen van individu tot individu verschillen. Meer maatwerk en coaching zijn daarom conditioneel in CGO. Er kan niet meer worden volstaan met studieplanners en stageboekjes: persoonlijke ontwikkelingsplannen en/of activiteitenplannen ondersteunen de leerweg. Deze persoonlijke routings dienen ook (juist) op doorlopende leerwegen aandacht en zorg. Zoals we in de vorige paragrafen van dit hoofdstuk al aangaven, vraagt de gewenste flexibiliteit van onderwijs om differentiaties, uitstroomprofielen, major en minors en andere keuzewegen voor verdieping of verbreding. Bij de doorstroom van mbo naar hbo kunnen voor de mbo'ers de huidige, hierboven genoemde 'smalle' hbo-opleidingen derhalve een aantrekkelijker alternatief zijn dan de verbredende routes.

Er zullen per hogeschool verschillen gaan optreden in de doorstroommogelijkheden en het aanbod van mhbo-routes. Resultaatgeoriënteerde benchmarking kan de verschillen in de mhbo-routes verhelderen en verklaren. Ook ROC's zullen hun eigen weg moeten gaan vinden in de flexibilisering van hun onderwijsaanbod en in de snelheid en de mate van invoering van CGO. De verschillende wijze en fasering van invoering van CGO in het mbo kan de instroom in het hbo meer heterogeen maken. Per augustus 2008 moet de nieuwe kwalificatiestructuur in het mbo zijn ingevoerd. Vanaf 1 september 2009 is er dus duidelijkheid over de kwalificatiestructuur van waaruit mbo'ers het hbo instromen – afgezien van eventuele bezemklassen op ROC's. De mate van invoering van CGO kan echter per ROC blijven verschillen, zoals ook de mate van invoering van het studiehuis in de tweede fase VO. Bij de aansluiting mbo-hbo dienen betrokken docenten, coaches en managers daarop bedacht te zijn

Deze omstandigheden vragen om meer persoonlijke leerwegen in het hbo voor mbo'ers. Mede om die redenen dienen loopbaanbegeleiders en opleiders het portfoliogebruik, de inzet van POP's en de afname van intake-assessments op elkaar af te stemmen en goede afspraken te maken het gebruik binnen het ondersteuningsarsenaal. Op basis daarvan kunnen de persoonlijke leerwegen het gewenste maatwerk leveren.

Vanuit de in dit hoofdstuk geschetste dynamiek bezien, lijkt de metafoor van doorlopende leerwegen die lopen over vlotbruggen tussen twee bewegende oevers niet overdreven.

3 Doelen en uitgangspunten van de gezamenlijk uitgevoerde doorstroomprogramma's mbo-hbo

Over de doelen van verschillende participanten in de gezamenlijk uit te voeren doorstroomprogramma's is in het onderzoek een grote mate van overeenstemming aangetroffen. De specifieke mbo- en hbo-doelen zitten elkaar niet in de weg; veelal (zie hieronder) versterken ze elkaar. Onder mbo-doelen en hbo-doelen verstaan we hier de doelen zoals die in de gesprekken door de vertegenwoordigers van de mbo-opleidingen en hbo-opleidingen zijn aangegeven.

3.1 Gezamenlijke doelen

Gezamenlijke mbo- en hbo-doelen die zijn aangetroffen, zijn:

- Voorkomen van (de te grote) uitval of omzwaai van mbo'ers in het hbo en streven naar hogere rendementen in het eerste jaar resp. de gehele studie.
- Ontwerpen van een leerweg mbo-hbo die op het hbo en op het mbo zo wordt ingericht en afgestemd dat deze niet langer duurt dan voor de individuele leerling strikt noodzakelijk; soms leidt dat tot verkorting, maar verkorting of versnelling is niet altijd een doel op zichzelf.
- Opnieuw afstemmen en programmeren van de juiste hoeveelheid basis-kennis (of fundamentele competenties) die nodig zijn om als mbo'er te kunnen functioneren in het beroepenveld én om een goede start te kunnen maken in het hbo.
- Gezamenlijk het competentiegericht onderwijzen in de vingers zien te krijgen mede op basis van een gemeenschappelijk 'taal' en aanpak.
- Profileren op een gezamenlijk opleidingsprofiel dat een ROC en een hogeschool willen uitdragen, ter onderscheiding van andere opleidingen; bijv. een mbo-hbo-opleiding met een meer economische dan technische accent in de opleiding (logistiek, bedrijfskundige informatica etc).
- Realiseren van gezamenlijke en samenhangende connecties vanuit mbo en hbo met het beroepenveld, met name ten behoeve van de profilering van nieuwe opleidingstrajecten (zoals recentelijk in de recreatie-branche) of bij mbo- en hbo-opleidingen die zich gezamenlijk willen herprofilieren ten behoeve van kiezende leerlingen (bijv. in de technische sector).

Het doel van de verbindingen met het beroepenveld is ook:

1. aandragen van projectopdrachten voor het (competentie gericht onderwijs), en
2. inbrengen van op te lossen concrete bedrijfsproblemen waaraan mbo'ers en hbo'ers gezamenlijk kunnen werken, alsmede
3. reflecteren op de beroeps- en opleidingscompetenties op het grensvlak mbo-hbo met beroepenveldvertegenwoordigers.

Van deze en de nog volgende doelen zal verderop in dit verslag worden ingegaan bij de conclusies en aanbevelingen.

3.1.1 Specifieke mbo-doelen

- Beschikbaar hebben van een aantrekkelijk aanbod voor kiezende vmbo-leerlingen van een mbo-studie met uitzicht op een aansluitend hbo-vervolgtraject.
- Goede oriëntatie bieden op de geschiktheid voor het vernieuwde hbo vanuit het vernieuwd mbo.
- Aantrekkelijk alternatief voor het havo bieden (voor gediplomeerde havisten dan wel kiezende leerlingen die vanuit het vmbo naar het havo zouden kunnen).
- Voorkomen van fuikwerking; competentiegericht doorstromen houdt, als men tot het eind van de mbo-studie binnen de betreffende opleidingen en differentiaties de algemene mbo-hbo-competenties een plek weet te geven, meer alternatieven open naar niet-verwante zelfs branchevreemde oversteek, waardoor de fuikwerking naar (tijdelijk) minder goede arbeidsperspectieven voor mbo- en hbo-opleidingen kan worden vermeden²¹.
- Vergroting van de kwaliteit van het mbo-onderwijs (in relatie tot de doorstroomkansen).

²¹ In feite geldt dit in redelijkheid ook voor het hbo, maar het werd alleen vanuit het mbo gemeld.

3.1.2 Specifieke hbo-doelen

- Vergroting van de eigen instroom en/of het bijdragen aan de verhoging van hbo-onderwijs-deelname; de politieke 50% norm (algemeen) of de 15%-norm (techniek specifiek).
- Van elkaar leren wat er in de propedeuse aan vernieuwd onderwijs speelt en hoe dat aan te pakken is (met name in die gevallen dat meerdere hogescholen samenwerken: zie 4.2).
- Behoud of versterking van de regionale instroom door een vroege binding van ROC en hogeschool.
- Het opleiden van hbo'ers met (ook) een goed ontwikkeld inzicht in ambachtelijkheid (naast formele en procedurele kennis).

3.1.3 Specifieke doelen voor het participerende beroepenveld

- Overzicht behouden op de diversiteit aan opleidingen en differentiaties daarbinnen en het, waar gewenst en mogelijk, bijdragen aan de transparantie van het aanbod van opleidingen.
- Uitzetten van (de eigen) concrete praktijkproblemen waaraan hbo'ers en/of mbo'ers gezamenlijk kunnen werken.
- Bijdragen aan een sterk branchegericht deel van de beroepskolom, dat zorgt voor adequaat opgeleide werknemers op verschillende niveau's.
- In een enkele situatie is ook het korte-termijndoel van het beroepenveld om via projecten en stages te beschikken over meer 'handjes'.
- Oriëntatie op de kanteling naar competentiegericht beroepsonderwijs en de effecten ervan op het uitstroomprofiel van mbo'ers en hbo'ers.

Wellicht dat deze lijst met doelen door de combinatie 'onderwijs-werkveld' gebruikt kan worden in die regio's waarin de betrokkenheid van het beroepenveld nog te wensen overlaat. Niettemin hebben de onderzoekers dus geen doelen van het beroepenveld aangetroffen die zich richten op de doorstroom mbo-hbo.

Met betrekking tot het eerst en laatst genoemde doel is een vraag van een vertegenwoordiger van de Kamer van Koophandel in een regionale bijeenkomst wel kenmerkend. De vraag luidde: "Kunnen jullie mij uitleggen wat competenties zijn"? Een tweede opmerkelijke uitspraak van een vertegenwoordiger van een brancheorganisatie uit het MKB was dat in het MKB geen tijd en kennis aanwezig was om met POP's of portfolio's te gaan werken: "Een CV is wel genoeg en de rest zien we wel".

3.2 Uitgangspunt

Een vraag die bij alle experimenten en aansluitprojecten aan de gesprekspartners is voorgelegd was: In hoeverre is het herontwerp-mbo uitgangspunt voor de herijking van de doorstroom mbo-hbo? Met herontwerp is dan zowel de invoering van CGO als ook de invoering van de nieuwe kwalificatiestructuur bedoeld. Twee-derde van de respondenten zegt volmondig 'ja', een-derde zegt 'nee'. Het ja-woord is overigens geen garantie voor een competentiegericht herontwerp van de doorstroomroute. Vaak is het herontwerp-mbo de aanleiding om 'slechts' aanpassingen op bestaande doorlopende mbo-hbo-leerwegen en nieuwe toetswijzen door te voeren. Ook het nee-woord kent zijn nuances: Regio's die met doorstroom mbo-hbo aan de slag gaan en wellicht niet het herontwerp-mbo als uitgangspunt hebben gekozen, kunnen onmogelijk om het herontwerp van het mbo heen.

Een fraai voorbeeld van een overtuigd gegeven ja-woord was de volgende onderbouwing: *"De focus van waaruit je met competentiegericht leren bezig bent is anders dan binnen eindtermen. Competentiegericht onderwijs – en het ontwikkelperspectief daarbinnen – voedt de aandacht voor 'later' en 'verder', dus ook voor aansluiting en doorstroom"*.

Een-derde is dus niet doende om het herontwerp van het mbo als uitgangspunt te nemen voor een herontwerp van de mbo-hbo-routes. Uit een van de regio's komt daarvoor de volgende verklaring en nuancering om het herontwerp mbo als uitgangspunt te kiezen: *"Dit is nog geen reëel gegeven dat systematisch kan worden uitgewerkt. Wel laat het doorstroomprogramma zien dat mbo en hbo elkaar in bepaalde competenties ontmoeten: zie de beroepstaken en de gezamenlijke ontworpen en/of uitgevoerde assessments door mbo- en hbo-opleiders. Ook krijgen studenten in deze aanpak snel zicht op een beroepsbeeld, en zien ze eerder hun tekortkomingen maar ook hun pluspunten vergeleken met Havisten. De doorstroompercentages laten een – voorlopig - optimistisch beeld t.a.v. het rendement zien."*

4 Uitvoering van herontwerp van doorstroomprogramma's mbo-hbo

4.1 Koppelingen en koppelbreedte

Nog altijd zijn binnen de onderzochte samenwerkingverbanden de oude verwantschapskoppels zichtbaar. Verwonderlijk is dat niet: de fit en de overlap zijn daar het grootst, mbo- en hbo-docenten en sleutelfiguren kennen elkaar van de uitrol van de 'verplichte' verwantschapsregeling, en de aansluiting is er nog makkelijk te vinden. Één regio investeert zelfs, ook nu de wettelijke verwantschapsregeling begin 2005 is afgeschaft, uitsluitend in de oude koppels van verwante opleidingen om de versnellingen in het hbo te behouden.

Niettemin zien we ook aarzelend *clusters* van mbo-opleidingen ontstaan die zich binnen eenzelfde aanpak richten op de doorstroom naar clusters van hbo-opleidingen, bijv. tussen assissterenden in de gezondheidszorg (mbo) en de paramedische opleidingen (hbo - Arnhem/-Nijmegen), en tussen de WEI-opleidingen mbo en die uit het hbo (Eindhoven). Dit waren overigens de enige twee projecten die de aansluitprogramma's op sector- of domeinniveau binnen één kader ondersteunen, mede gezien het feit dat daar sprake is van een sterk van bovenaf gestuurd samenwerkingsverband tussen de hogeschool en ROC's.

Een van de verklaringen voor deze smalle doorstroomprogramma's is dat de in deel 2 genoemde verbreding van hbo-opleidingen en de meer domeingerichte organisatie in het mbo zich nog niet hebben ontwikkeld. Bovendien moeten de nieuwe kwalificatieprofielen nog op hun mogelijke samenhang met meerdere hbo-opleidingen worden onderzocht en beoordeeld. In het onderzoek dat in opdracht van het SAC HEO is uitgevoerd²² worden wel suggesties gedaan om de doorstroomactiviteiten te clusteren tot domeinen van meo- en heo-opleidingen. Daarbij worden ook de HEO-competenties aangegeven die clusterwijs tot ontwikkeling kunnen komen in doorstroomtrajecten. Zie ook bijlage 6.

In een aantal samenwerkingsrelaties blijkt dat de clustering van doorstroomactiviteiten voor meerdere opleidingen binnen één ROC of één hogeschool lastig is, gelet op de eigenstandigheid van de opleidingen en het moeten inleveren van een deel van de eigen aanpak. Voor hogescholen geldt bovendien dat de bestaande verkorte leerwegen in de hbo-opleidingen moeten worden aangepast, terwijl die vaak met moeite zijn ontstaan.

Afspraken of 'complete blauwdrukken' van de gezamenlijke regionale aanpak van de doorlopende leerwegen mbo-hbo (op ROC- en hogeschoolniveau) zijn niet aangetroffen. De behoefte daaraan neemt wel sterk toe, met name bij het management, gelet op de veelheid, de kwetsbaarheid en de kosten voor de aanleg en het onderhoud van smalle, doorlopende leerweggetjes. Dat geldt zeker in relatie tot het aantal deelnemers en de uiteindelijke aantallen doorstromers naar de beoogde hbo-opleiding en de aantallen omzwaaiers uit de doorstroomtrajecten.

Bij de onderzochte samenwerkingsrelaties is geconstateerd dat de doorlopende leerwegen steeds meer aanzetten tot competentieaspecten gaan bevatten en dat in de meeste gevallen de bestaande meer cognitieve leerlijnen voorlopig blijven bestaan. Het gaat in het laatste geval dan om bredere trajecten, gericht op basisvaardigheden als wiskunde, natuurkunde (techniek), scheikunde en biologie (gezondheidszorg), statistiek (economie), rekenen/wiskunde en taalvaardigheid (pabo).

In het gesprek met een ICT-experiment doorstroom mbo-hbo (een voorloper wat betreft competenties en projecten), bleek men toch ook wel wat te zijn doorgeslagen naar teveel werken met competenties i.c. vaardigheden binnen activiteiten zoals projecten. Men gaf aan nu weer het midden te moeten vinden. Maar men heeft toen bezuinigd op de lessen en begeleiding door docenten, dus de vraag is hoe je die vakken en basisvaardigheden weer op het rooster krijgt, zonder extra budget.

---

²² "HEO Domeinen en Domeincompetenties 2005", Wil Verreck, SAC HEO, januari 2006

4.2 Koppelingen op schoolniveau

Opmerkelijk is het dat er sprake is van (hoge) investeringen die bij de smalle koppelingen van mbo- en hbo-opleidingen worden ingezet op relatief kleine groepen van doorstromers. Gezamenlijke doorstroomprojecten met meer dan 100 deelnemers zijn we niet tegengekomen. Eerder gaat het vaak om 10 tot 30 mbo-leerlingen wat mede wordt veroorzaakt door de omstandigheid dat in de helft van de onderzochte projecten slechts één ROC hierbij is betrokken. Overigens: in de overige helft gaat het om drie of meer ROC's.

Er wordt aangegeven dat de samenwerking voor het gezamenlijk bouwen van doorlopende leerwegen met meerdere ROC's een organisatorisch ingewikkelde aangelegenheid is, vanwege de verschillende ligging van de stages, de verroosterde contacturen, de verschillende groepeeringsvormen, logistieke aspecten, de verschillende ontwikkelfasen waarin met verkeert etc.

Bij een 1-op-1-relatie tussen een hogeschoolopleiding en een ROC is de filosofie dat:

1. de deelnemers uit andere ROC's zich bij instroom bij die hogeschoolopleiding maar zo goed mogelijk moeten aanpassen, en dat
2. de uitstromende deelnemers van dat ROC naar andere hogescholen ongetwijfeld wel enige baat zullen hebben bij de extra doorstroomprojecten of aansluitingsprogramma's.

Of deze scenario's werken vanuit het leerlingperspectief is twijfelachtig, en wel met betrekking tot alle vier de aansluitaspecten, genoemd in hoofdstuk 1.

Slechts in twee gevallen is binnen één doorstroomproject een samenwerking aangetroffen waarbij meer dan één hogeschool betrokken was: regio Rotterdam en regio Amsterdam. In operationele zin komt dat toch vaak neer op bilaterale uitwerkingen, aangezien het onmogelijk is om werkbare overkoepelende afspraken te maken voor elk koppel mbo-hbo. Bij herhaling is de filosofie aangetroffen: 'We werken als koppel van mbo- en hbo-opleiding met één ROC en één hogeschool samen iets uit, daarna kunnen andere ROC's of hogescholen uit de regio zich aansluiten'.

Deze veel voorkomende aanpak van hogescholen roept ook de vraag op of de marktorganisatie van hogescholen richting ROC's wel optimaal is ingericht en of dit de waardering en het versterken van de beroepskolom dient. Het onderwijsaanbod staat centraal en de kiezende leerling heeft weinig vergelijkingsmogelijkheden tussen vervolgoopleidingen en hogescholen.

4.3 Typering van de koppelingen

Voor wat de soorten van de koppelingen betreft, zijn we gelet op de mate van verwevenheid van de mbo- en hbo-delen drie soorten verbindingen (en mengvormen ervan) tegengekomen. Te weten: doorstroomtrajecten mbo-hbo *in elkaar*, *naast elkaar* en *na elkaar*, met een afnemende mate van geïntegreerdheid.

In elkaar

Hiermee wordt bedoeld de ontwikkeling van hbo-competenties tijdens de mbo-studie door verdieping van de mbo-competenties (verdiepingen in de bpv daarin meegenomen) of door 'nieuwe' hbo-competenties. Deze vorm van mhbo-trajecten zien we in het kader van het competentiegericht werken toenemen t.o.v. de situatie van 5 jaar geleden.

Opmerking:

De eerste vormen van deze doorstroomtrajecten stammen uit 2001-2002 binnen de sector economie. Ook doorstroomtrajecten binnen de ICT-domeinen werken al langer met competentiegericht onderdelen die 'in elkaar' plaatsvinden.

Naast elkaar

in deze variant loopt er een traject los van het mbo-programma, maar wel tijdens de mbo-opleiding; het gaat dan om een hbo-programma-lint waarin hbo-competenties worden ontwikkeld. Deze vorm komt voor bij die trajecten, waarbij overblijfselen van de zgn. doorstroomdeelkwalificatie-hbo aan de deelnemers worden aangeboden (techniek en zorg)

Na elkaar

Dat kan de plaatsing betekenen van aanvullende programmaonderdelen, óf: na het mbo-programma, maar tijdens de mbo-inschrijving (meestal in de bpv), óf: na de mbo-diplomerings binnen de hbo-propedeuse. Het gaat dan vaak om de ontwikkeling van basale kennis en vaardigheden. Deze vorm vinden we in bijna alle sectoren.

Binnen de ICT-opleidingen die al langer met CGO aan de slag zijn, zijn competentiegerichte routes aangetroffen (zoals bij het ROC ASA en Hogeschool Utrecht, opleiding ICT-beheer) waarbij naast de verkorting van het reguliere vierjarig mbo-traject tot drie jaar ook een aansluitingsprogramma in het derde en laatste mbo-leerjaar wordt aangeboden dat het mogelijk maakt om nominaal de hbo-opleiding in 2,5 jaar af te ronden. Het totale mhbo-traject komt daarmee op 5,5 jaar. De hoofdvorm die het meest is aangetroffen in de categorie 'in elkaar', is voor de betrokken koppels van mbo- en hbo-opleidingen aldus te visualiseren:

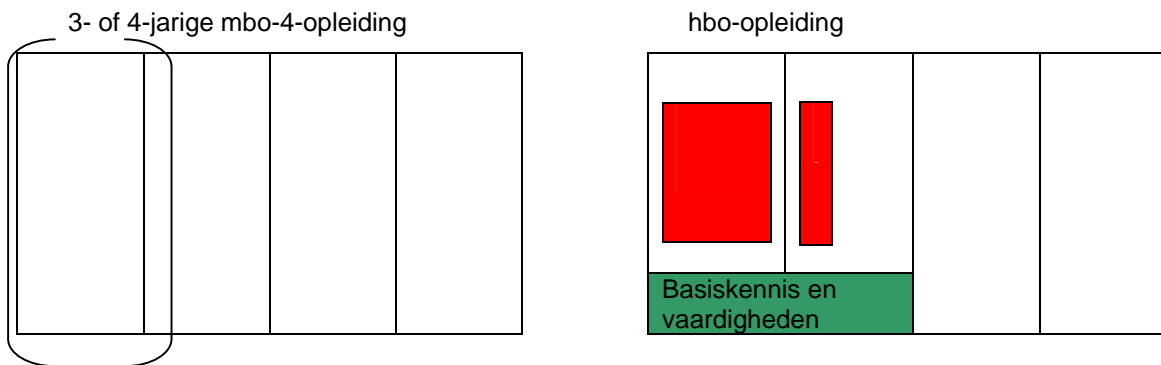

Fig. 1a Normatieve 3 of 4 jarig mbo-opleiding en 4-jarige hbo-opleiding; gearceerde gedeelte zijn hbo-competenties die in beginsel in het mbo-programma inpasbaar zijn.

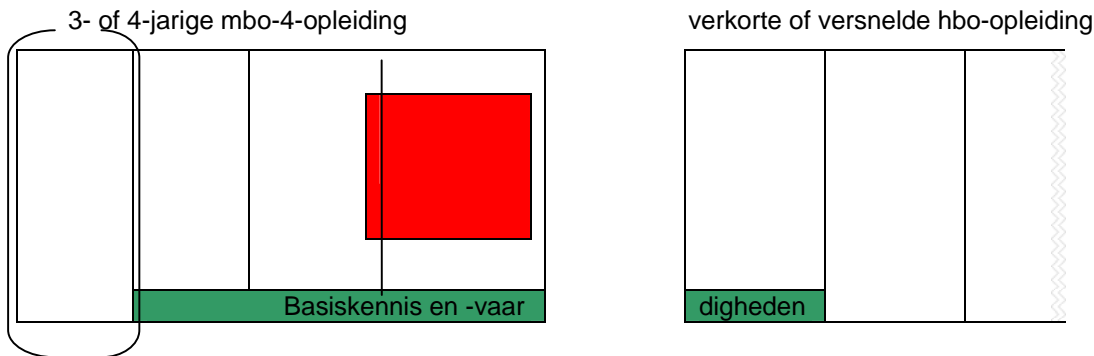

Fig. 1b Geïntegreerde leerweg waarin 1. de hbo-opleidingscompetenties (zie fig 1a) in het programma zijn opgenomen, 2. de basisvaardigheden mede in het mbo worden ontwikkeld en 3. de hbo-opleiding (mogelijk) versneld wordt doorlopen.

In fig. 1 zijn niet de aansluitende leerwegen in het hbo aangegeven. In veel regio's is dat duidelijk nog een zoektocht. Om een 'destructieve aansluiting' te voorkomen, worden mbo-leerlingen die een doorstroomtraject hebben gevolgd, vaak in het tweede leerjaar geplaatst. Andere hogescholen kiezen daar (juist) niet voor. Doorgaans gaat het om een mix van vrijstellingen, verkortingen en versnellingen van, en in, het eerste studiejaar voor voorgeschakelde mbo'ers.

Hogescholen dienen ook rekening te houden met mbo'ers die niet hebben deelgenomen aan doorstroomtrajecten, en verschillende leerwegen voor havo'ers en vwo'ers. Dat leidt tot het ontwikkelen van POP's en meer persoonlijke leerwegen in het hbo. Iets wat in CGO, waarin maatwerk de boventoon voert, makkelijker uitvoerbaar is dan in uitsluitend klassikaal onderwijs.

Er zijn twee aspecten waarin regio's van elkaar kunnen verschillen op formele gronden. Dat is in de eerste plaats het afgeven van een propedeusediploma bij de start van het eerste schooljaar. Hoewel daarvoor inhoudelijk gezien alle redenen kan zijn, gelet de omvang van het voorprogramma, aarzelt een deel van de hogescholen om dit te doen, omdat er geen propedeutisch examen heeft plaats gevonden en/of omdat dit onvoldoende in het OER is beschreven. Een tweede aspect is het 'vrijwaren' van de voorgeschakelde instromers van een Bindend Studietoelating (BSA) als zij direct in de hoofdfase worden geplaatst.

4.4 Gezamenlijk herontwerp

Bij iets meer dan de helft van de onderzochte samenwerkingsverbanden wordt aangegeven dat door invoering van CGO de doorlopende trajecten of aansluitprogramma's zijn resp. zullen worden aangepast. De rest dus niet omdat men het 'avant la lettre' al heeft gedaan, dan wel dat er nog geen mogelijkheden voor worden gezien.

Binnen de doorstroomtrajecten wordt gewerkt met een of meerdere competentie-instrumenten zoals: portfolio's, geïntegreerde competentiekaarten, coaching, intake- en ontwikkelingsassessments e.d. In bijna alle gevallen, met uitzondering van nieuwe opleidingen zoals Human Technology, worden 'werkende weg' de bestaande aansluittrajecten omgebouwd naar meer op competenties gerichte trajecten.

Bij 50% van de onderzochte regio's is expliciet of meer globaal aandacht besteed aan oriëntaties op elkaars begrippenkader rond definities van zaken als: competenties, assessments, portfolio's, authentieke beroepssituaties e.d. In de regio's waarin de begrippenkaders degelijk vooraf op elkaar zijn afgestemd zegt men "daar nog dagelijks plezier van te hebben". In de regio's waarin dat niet is gebeurd heeft men daar óf spijt van - en zou het alsnog moeten gebeuren - óf denkt men dat werkende weg wel naar elkaar zal worden toegegroeid. In het laatste geval is de 'geruststellende' gedachte dat het arbeidsveld voor mbo'ers en hbo'ers hetzelfde is. Beroepscategorieën en functies zijn niet veranderd, of je nu werkt met competenties of eindtermen. En men zegt van elkaar te weten waarover het moet gaan en wat de relevante beroepstaken zijn op mbo- en hbo-niveau.

Processen lopen te ver uiteen

Een eerste bevinding is evenwel dat van een op doorstroom gericht gezamenlijk herontwerp van verwante mbo- en hbo-*opleidingen* als één opleidingstraject nergens sprake is. De vraag is ook of dat binnen de beroepskolom wenselijk en (nu nog) mogelijk is. Daarvoor lijken de processen in het mbo en hbo te ver uit fase te zijn. Bovendien wordt er geen regie gevoerd op gezamenlijke, landelijke mbo-hbo-ontwikkelingen. Gezamenlijk herontwerp van de doorstroomtrajecten is onder deze omstandigheden dan ook niet zo goed mogelijk: de werkwijze is in de meeste gevallen zo dat hbo-gerichte aanpassingen, na het ontwerp van de mbo-leerlijnen, door gezamenlijke inspanningen zullen worden ingevoegd in de mbo-leerlijnen (wordt bezien hoe het nog passend te maken is).

Vergelijking nieuw competenties

Een tweede bevinding is dat in tegenstelling tot de eindtermenvergelijking rond de verwantschapsregeling (eind vorige eeuw) een nauwgezette vergelijking van mbo- en hbo-competenties en kerntaken niet plaatsvindt (met uitzondering van onder andere een aantal Onderwijs-assistent/Pabo-trajecten en een vergelijkend onderzoek in de grafische sector²³). Na het verschijnen van de laatste versie van de competentiebeschrijvingen die de Kenniscentra hebben afgeleverd (mei 2006), wordt binnen een aantal regio's wel de voor de mbo-opleiding relevante competentie-set uit de 25 (aanvankelijk 20) generieke competenties geanalyseerd en wordt deze in een aantal regio's in verkennende zin gematched met competenties die in de hbo-propedeuse voorkomen.

---

²³ Pabo: vergelijking op basis van Beroepsproeven, Grafisch onderwijs: vergelijking mbo-mediavormgeving/Grafische vormgeving en hbo-vormgeving/visuele communicatie, KBB GOC, nov 2005, bureaustudie.

De bekendheid met de 'laatste' Kenniscentra-versies van de competenties uit kwalificatieprofielen is overigens sterk wisselend, evenals de motivatie om deze in het kader van de doorstroomprogramma's te ontleiden; zie ook wat hierboven is gezegd over het verschil in eindtermen en competenties

Optreden van 'vermoeidheid'

Een derde bevinding, die niet onvermeld mag blijven, is dat er een zekere vermoeidheid is opgetreden door de vele herzieningen van de kwalificatieprofielen en de invloed die dat heeft op de inrichting van de doorstroomprogramma's. Dat daarbij het bestaande onderwijs nog gebaseerd op eindtermen gewoon doorgang vindt en aan de KCE-normen moet voldoen, roept het beeld op van 'de verkoop van een wisselend assortiment die tijdens de verbouwing gewoon doorgaat'. Al met al ontstaan op de ROC's verschillende innovatietempi en ook hogescholen wisselen op dit moment van onderwijsvisie of heroverwegen hun opleidingskeuzes en ordeningsgrondslag. Binnen de vernieuwingen treden veranderingen op. Aansluiten wordt dan zoets als het bouwen van pontons tussen bewegende oevers.

Hbo-competenties in doorstroomtrajecten

De meest voorkomende vorm van afstemming op de doorlopende leerwegen is die waarin vanuit het hbo wordt aangegeven wat doorstroomrelevante beroeps- en leercompetenties zijn en die als zodanig in de propedeuse aan de orde komen (afgeleid van de bachelor i.c. de eindcompetenties) en die aanvullend of verdiepend in de doorstroomtrajecten een plaats krijgen. Zie fig 1. In sommige gevallen nemen de Haco-competenties (Havo-competenties - zie bijlage 4) daarbij een belangrijke plaats in.

Een ander voorbeeld van beschrijving van instroomcompetenties, vooral gericht op loopbaan- en leercompetenties uit de propedeuse, is aangetroffen in een samenwerkingsverband SPW-SPH in Zuid-Limburg (zie bijlage 2). Het doorstroomprogramma en de intake-assessments zijn op de realisatie van deze competenties gebaseerd.

Een derde voorbeeld is te vinden binnen de hbo-opleiding Kunst en Techniek (regio Enschede) die, buiten de HTNO-competentieprofielen om, de eigen opleidingscompetenties heeft ontwikkeld, met vijf levels; de propedeuse eindprofielen liggen op level 1. Op level 0 zijn de competenties geformuleerd voor het intake-assessment en deze worden dan ook gebruikt bij het assessment aan het begin van het ('in elkaar' geschoven) mbho-traject.

Competentiewijzer Fontys

Tenslotte mag de Fontys Competentie Wijzer niet onvermeld blijven. Met dit assessmentinstrument krijgt de mbo'er snel een beeld van zijn hbo-potenties. De uitslag vormt de basis voor studieloopbaangesprekken en aanvullend maatwerk in mhbo-trajecten.

Geen aanzet doorstroom in nieuwe kwalificaties

Een afsluitende bevinding is dat binnen de kwalificaties zoals door de Kenniscentra zijn opgeleverd niet of nauwelijks inhoudelijke en/of structurele aanzetten worden gegeven tot competenties die zich richten op de doorstroom van mbo-4-deelnemers naar het hbo en dat er dus ook geen werkbare suggesties worden gegeven voor relevante leercompetenties die voor doorstromers van groot belang zijn. Gelet op de meer dan 60% doorstromers van niveau 4 naar het hbo is dit – in de huidige situatie met alle ervaringen die de afgelopen tien jaar zijn opgedaan - naar het oordeel van de onderzoekers ronduit verbijsterend.

Koppels van opleidingen moeten dus wel in de eigen regio 'op eigen sap' competentiegerichte doorstroomarrangementen ontwerpen. Dat werkt een herkenbare en 'aantrekkelijke' vorm van en werkwijze binnen de beroepskolom niet in de hand. Integendeel.

4.5 Werkvormen zoals projecten

In bijna alle doorlopende routes die binnen de onderzochte samenwerkingsverbanden mbo-hbo zijn onderzocht spelen *projecten* een belangrijke rol. In deze projecten wordt een aantal doorstroomrelevante en vrijstellingenbiedende hbo-competenties geleerd en getoetst. Competenties kunnen in een integratieve leeromgeving van projecten het best ontwikkeld en getoetst worden. Door verschillende gesprekspartners is daarbij aangegeven dat het beoordelen, toetsen en dus

toekennen van competenties aan een bepaalde student niet eenvoudig is. Althans, er is aan zowel mbo- als hbo-kant nog (te) weinig ervaring en instrumentarium om te beoordelen of competenties zijn behaald. Overigens, dat laat zien hoe moeilijk specifieke EVC-procedures kunnen zijn, zeker als het gaat om studenten die van buiten de school, het samenwerkingsverband resp. de regio komen.

Praktische en buitenschoolse projecten

De projecten kunnen opdrachten zijn die uit de beroepspraktijk de school zijn binnengebracht, of praktijkgerichte opdrachten die door de mbo- en hbo-docenten gezamenlijk dan wel afzonderlijk zijn opgesteld. Een aantal interessante projecten, zoals het ZIC-project van ROC Arcus, Hogeschool Zuyd en Zorgcentrum Sevagram, wordt geheel buitenschools uitgevoerd, door mbo'ers en hbo'ers in onderscheiden rollen en taken. Een naar de mening van de onderzoekers prachtig voorbeeld van een buitenschoolsproject is de bij ASA ICT-academie aangetroffen netwerkbeheer voor het basisonderwijs, waarbij uitsluitend mbo'ers in een eigen leerbedrijf vitale computer-beheer-werkzaamheden verrichten voor basisscholen. Op die wijze wordt ook aan een stuk 'ketenbeheer' in het totale onderwijsveld gedaan.

Projecten waaraan zowel mbo- als ook hbo-studenten deelnemen scoren in alle gevallen zeer hoog bij alle deelnemers en het beroepenveld. Bijkomend effect hierbij is ook de 'natuurlijke' aansluitingen naar de leeromgeving van het hbo, op de doorlopende mbo-hbo leerweg. Een conditie is wel dat de hbo'ers in staat zijn structuur en leiding te geven aan de uitvoering van de projecten.

Projecten vragen veel tijd

De onderzoekers is het opgevallen dat projectmedewerkers aangeven dat de tijd die nodig is om projectopdrachten te formuleren en na afloop te beoordelen, vele malen groter is dan vooraf door het management is ingeschat en derhalve ook wordt gefaciliteerd. Hierop zou gecorrigeerd moeten worden want inmiddels is duidelijk dat de kwaliteit van projecten (van welke soort ook) valt of staat met de kwaliteit van de opdrachtbeschrijving en de kwaliteit van de toetsing van de opdrachtuitvoering.

Projecten en competenties

Net als bij het herontwerp van het mbo en het hbo naar competentiegericht onderwijs, is ook in de doorstroomtrajecten niet of nauwelijks sprake van ontwerp vanuit de toetsing van de competenties (backward-design), met uitzondering van het Dolpar-project²⁴ (regio Arnhem/Nijmegen) en het stramien van de beroepsproeven in het basisonderwijs, ingebracht in de mhbo-route van de mbo-onderwijsassistent naar de Pabo.

In de overige gevallen gaat het om een iteratief proces van enerzijds het ontwerpen van het vernieuwd competentiegericht doorstroomonderwijs en anderzijds het bedenken achteraf of het aanpassen 'tijdens de rit' van de assessmentvormen en -inhouden.

Bijkomende leerlijnen en basiskennis

Naast de projecten zijn bijna overal in het mbo leerlijnen in ontwikkeling en/of reeds in uitvoering gericht op algemene basiskennis (rekenen/wiskunde, wiskunde, Nederlands, biologie/scheikunde, algemene economie): funderende vakkennis en vaardigheden die voor een studie en beroep in het hbo van belang zijn.

Omdat ook werd gemeld dat in het beroepenveld over deze funderende competenties 'klachten' worden geuit, lijkt het opnemen van deze leerlijnen in het reguliere mbo-4-competentiepalet en in de mbo-4-programma's geen overbodige luxe i.c. een bittere noodzaak.

OER

Ongeveer bij de helft van de samenwerkingsprojecten wordt aangegeven aan dat de toelating, deelname en honorering van de doorstroomprogramma's in het mbo en de uitloop daarvan in het hbo (verkortingen of de versnellingen van de hbo-studie) in het OER van de betrokken mbo en

---

²⁴ Dolpar staat voor doorlopende leerwegen in paramedische opleidingen

hbo-opleidingen zijn opgenomen. Het lijkt de onderzoekers evenwel van belang en noodzakelijk een en ander steviger dan nu het geval lijkt te zijn in de OER's op te nemen als verantwoording naar KCE en NVAO, zeker waar het mhbo onderwijs integratief ('in elkaar') is opgebouwd. Ook in het kader van de leerrechten en de zorgplicht voor de voorlichting is het van belang een en ander expliciet te communiceren naar a.s. studenten.

4.6 Beschikbare studietijd

Er is geen algemeen beeld aangetroffen van de voor mbo-deelnemers beschikbare studietijd voor het deelnemen aan een van de drie genoemde doorstroomvarianten. Bij onderdelen die ook in de BPV plaatsvinden en die aanwezigheid op een hogeschool vereisen, wordt het soms aan de deelnemer overgelaten om dat zelf met het leerbedrijf te regelen. Soms is ook de hogeschool een gecertificeerd leerbedrijf en kan de BPV-tijd – in bepaalde toegestane constructies - ten volle worden benut voor doorstroomonderwijs, praktische opdrachten en projecten.

De voorlopige bevinding is dat de deelnemer aan de doorstroomtrajecten op ROC's deelneemt bovenop het reguliere programma (en de vrije ruimte) en het niet als zodanig binnen de mbo-kaders wordt gecertificeerd en geëxamineerd wordt, en dat behaalde resultaten dus niet meetellen voor het mbo-diploma. Voor studenten die het al druk hebben (school, bijbaan, andere vrije tijdsbestedingen) kan het doorstroomprogramma aan motivering en motivatie daardoor inboeten, ook als tevens niet helder is wat de 'beloning' is in het hbo.

4.7 Aansturing en organisatie van doorlopende routes

Het is de onderzoekers opgevallen dat de organisatie van de activiteiten rond de doorstroomprogramma's bijna zonder uitzondering berust op kleine teams van uiterst enthousiaste inhoudsdeskundigen die verantwoordelijk zijn voor het ontwerp, het uitvoeren, de evaluatie en het herontwerp van de doorstroomprogramma's. Daarnaast neemt een groot deel van deze expertteams ook het projectmanagement voor haar rekening. Stuurgroepen en klankbordgroepen staan vaak op grote afstand van de werkvloer.

Naast de grote efficiency die dit oplevert, is ook de vraag aan de orde of deze aanpak niet erg persoonsgebonden en dus kwetsbaar is, en het geheel meer ingebed moet worden in de staande mbo- en hbo-organisaties. De mbo- en hbo-gesprekspartners vragen in ieder geval duidelijk aandacht voor dit aspect.

Verankering van de wijze van toetsing en waardering van de leerprestaties in mhbo-trajecten in de OER'en van ROC's en hogeschoolopleidingen is minimaal wenselijk. Daarnaast zou op ROC- en hogeschoolniveau van de deelnemende instellingen meer afstemming, structuur en communicatie over de wijze van uitvoering van de mhbo-trajecten in mbo en hbo zeer wenselijk zijn. Een dergelijke structurele aanpak zal verder, in inhoudelijke en organisatorische zin, in de aanbevelingen (hoofdstuk 10) worden uitgewerkt.

5 Effecten op de aansluiting in competentiegerichte doorstroom

---

In hoofdstuk 1 is aangegeven op welke aspecten de doorstroom mbo-hbo is onderzocht. Hieronder volgt een aantal effecten op de aansluiting en de doorstroom die vanuit het competentiegericht doorstromen in het onderzoek naar boven zijn gekomen.

5.1 Inhoudelijke programma-aspecten

Een aantal regio's geeft aan dat het nog te vroeg is om exact de effecten op de aansluiting met betrekking tot de benodigde kennis en vaardigheden te kunnen inschatten. Met name binnen de beroepsgerichte onderdelen is dat nu nog lastig. De vertaling van de laatste kwalificatieprofielen naar dagelijks onderwijs is nog maar nauwelijks op gang gekomen en de niveau-4-opleidingen of de laatste leerjaren hebben geen 'voorrang'. ROC's en hogescholen nemen ook eigen vrijheden in de inhoudelijke, programmatische invullingen en leertaken. Een algemeen beeld met betrekking tot de effecten op de beroepsgerelateerde kennis en vaardigheden is (dus) nog niet te geven.

Daar staat tegenover dat betrokken projectmedewerkers uit mbo en hbo erg optimistisch zijn over een continue ontwikkeling van de beroepscompetenties van het mbo naar het hbo, met name als ze met de eigen toke verder aan de slag kunnen gaan en blijven (zie ook onder 'verbreding').

Kloof

Door de onderzoekers is, op basis van opinies van de gesprekspartners, vastgesteld dat er een ernstige aantoonbare vermindering van de basis(vak)kennis en -vaardigheden aan de orde is. Het gaat om leergebieden uit de exacte vakken, de kennis en vaardigheden binnen de moderne vreemde talen, de Nederlandse taalvaardigheden (spellen, stellen en samenvatten) en de gecijferdheid van mbo-deelnemers²⁵. Zowel bij de bevroegde mbo- als de hbo-projectmedewerkers zijn hierover grote zorgen alsmede frustraties geuit, met name vanuit mbo- en hbo-opleidingen die opleiden vanuit een 'body of knowledge', zoals een aantal technische, economische en ICT-opleidingen. Er lijkt daarvoor volgens een aantal ondervraagden weinig aandacht op de bovenliggende niveaus, in de politiek, bij de koepels e.d. Men ervaart derhalve een situatie waarbij bovenin niet meer begrepen lijkt te worden wat er op de werkvloer gebeurt met betrekking tot de doorstroomprogramma's: de kloof tussen werkvloer en centraal management wordt als groot ervaren.

Basiskennis en -vaardigheden

Bij het wegwerken van genoemde witte vlekken in de basiskennis en -vaardigheden zijn twee belangrijke ervaringen opgedaan in de experimenten:

- Na kortlopend en gefragmenteerd aanvullende onderwijs zullen de basiskennis en -vaardigheden weer snel 'ontsnappen' en te kort 'beschikbaar' blijven.
- Deelnemers en studenten zijn pas dan bereid om tijd in het bijspijkeren van meer theoretische kennis en geïsoleerde vaardigheden te stoppen indien helder is
  - a. waarom deze kennis en vaardigheden in de beroepspraktijk van belang is, en
  - b. zichzelf sterk *ervaren* dat ze 'geen stap verder komen in de studie', indien ze niet over de genoemde kennis en vaardigheden beschikken

Overigens, voor wiskunde en Moderne Vreemde talen zijn deelnemers eerder geneigd het belang ervan te onderkennen, dan van de andere benodigde basiskennis²⁶.

Binnen competentiegericht leren dient aan deze aspecten (extra) aandacht te worden gegeven bij de programmering van basisvaardigheden binnen doorlopende leerwegen.

Een bijzonder punt van aandacht is het gebruik van verschillende accenten in de benodigde basisvaardigheden bij rechte overstek mbo-hbo en bij branchevreemde overstek mbo-hbo. Het gaat dan om accenten in de diepgang van de leerstof en om meer variaties in de contexten

---

²⁵ Een aantal van deze tekorten geldt overigens niet exclusief voor de mbo-instream; er wordt gemeld dat ook vo-instromers hier sterk op inboeten.

²⁶ Dit wordt bevestigd in eerder onderzoek 'Opvattingen van Vmbo- en mbo-leerlingen over hun onderwijs' Lica, 2005

gericht op meerdere beroepsdomeinen. Op die manier kan tevens de domeinvreemde oversteek worden versoepeld, is de mening. Bij competentiegericht mbo-onderwijs komen immers voor alle domeinen relevante hbo-competenties mee, zoals kunnen samenwerken, reflecteren, portfolio-beheer, meer zelfsturing (op het competentiegerichte maatwerk). Deze zouden verbreed en verdiept kunnen worden tot hbo-competenties die er in alle hbo-opleidingen toe doen²⁷.

5.2 Didactisch/pedagogische aspecten

In hoofdstuk 1 hebben we de omslag van inductief mbo-onderwijs naar deductief hbo-onderwijs gezien als een markant punt van aandacht voor het analyseren en oplossen van aansluitvraagstukken.

Eenzijds zal in het mbo, binnen het competentiegericht onderwijzen, het inductieve karakter van het leren worden versterkt. De beroepstaken staan centraal en op dat geïntegreerd niveau vindt ook toetsing plaats. Anderzijds vinden er in het hbo vergelijkbare processen plaats, met name aan de bovenkant van de hbo-opleiding (minoren, uitstroombifferentiaties), zodat in die zin de fit tussen mbo en hbo als geheel kan worden verbeterd. Echter, het theoretisch kennisaspect, het modelmatig en ontwerpgericht denken blijft evenwel in de hbo-propedeuse een dominante rol spelen, zodat attentie voor deze omslag absoluut noodzakelijk blijft.

Niettemin leeft de overtuiging dat indien er voldoende planmatige aandacht is voor deductie in doorstroomprogramma's, in de beroepspraktijkvorming ook in de propedeuse, de aansluiting in competentiegericht onderwijs op didactisch/pedagogisch gebied sterk kan verbeteren. Het kan bovendien de juiste verwachtingen over het hbo-onderwijs bevorderen.

In projecten en opdrachten kan duidelijk worden wat de verschillende eisen zijn die in de beroepspraktijk aan mbo'ers en hbo'ers worden gesteld. In de regio Breda (logistiek en vervoerskunde) zijn daarmee leerzame ervaringen opgedaan. Bij de oplossing van praktijkproblemen bleek dat mbo'ers geneigd zijn hun slimheid in te zetten voor het vinden van een snelle en werkzame oplossing. Terwijl zij ook moeten leren om alternatieven te ontwikkelen, criteria tegen elkaar af te wegen, strategische en samenhangende keuzes te maken. Competentiegericht onderwijs en assessments lenen zich goed voor het ontwikkelen van dit type hbo-competenties in het mbo.

Klassikale situatie en leren-leren

Aan de didactiekgerelateerde aspecten en de leercompetenties zoals verwoord in paragraaf 1.2 (onder 'didactiek en pedagogiek') kan vanuit het competentiegericht onderwijs (en in de bpv) op meer natuurlijke wijze aandacht worden besteed dan in de klassikale situatie²⁸. Het blijkt lastig om bijvoorbeeld in de formuleringen van projectopdrachten met meta-cognitieve aspecten aan de slag te gaan. Het leren-leren moet in de opdrachten meekomen. Ook in het vmbo zou men daaraan moeten werken om vervolgens in het mbo te kunnen doorstarten. Een aantal gesprekspartners meldt een sterke ontwikkeling op het vmbo in de richting van het zelfstandig kunnen werken en het leren-leren.

Positieve opstelling en belangstelling

Een aspect dat een aantal malen aan de onderzoekers is toevertrouwd is dat de positieve bejegening van deelnemers in mhbo-trajecten en in het eerste hbo-jaar van doorslaggevend belang is voor het succesvol doorstromen. Deze bejegening van studenten door opleiders kent twee aspecten:

- hebben en uiten van hoge verwachtingen van de deelnemers
- systematisch en frequent geven van aanmoedigende feedback op geleverd werk en prestaties.

Kortom, het uiten van belangstelling voor de persoon van de leerling helpt echt, niet alleen door de loopbaanbegeleiders maar vanuit het dagelijkse onderwijs door de docent. Deze en verge-

²⁷ In de Haco-competenties zijn er ankerpunten voor (ook) het mbo te vinden.

²⁸ Ook binnen de burgerschapscompetenties komen de leercompetenties mee. Op welke wijze dat dan gebeurt kon in de gespreken nog niet exact worden aangegeven.

lijkbare bevindingen die van invloed zijn op het leveren van prestaties, door het plezier in de studie en school, en het hebben van prestatiemotivatie, worden in eerdere onderzoeken bevestigd²⁹.

5.3 Leeromgeving

Door het werken met opdrachten in projecten en de bpv hebben mbo'ers al een goed beeld van de leeromgeving die ook in het hbo bestaat. In de gevoerde gesprekken is veel gezegd over de in de ogen van de docenten ongewenste verschraling van de contacttijd student-docent ten behoeve van de directe kennisoverdracht. Het feit dat deze verschraling zich aan zowel mbo- als hbo-zijde voltrekt is een in het perspectief van aansluiting 'gelukkige' bijkomstigheid, want zo weet de deelnemer al haast niet beter als hij/zij aan het hbo begint. Echter, er is in alle gesprekken gewezen op het nodige herstel van de rol van de docent als pedagogische ondernemer en het opvoeren van meer contacttijd, zowel voor begeleiding (coaching) als ook direct onderwijs. *De student centraal, de docent cruciaal*, lijkt het nieuwe adagium³⁰.

Mbo'er en hbo'ers samen

Een onderzoeksbevinding is tevens dat in projecten waarin mbo'ers en hbo'ers die samen opdrachten uitvoeren en in onderscheiden rollen hun taken uitvoeren een van meest succesvolle en motiverende leeromgevingen zijn. Juist dit type leeromgeving draagt maximaal bij aan de motivatie om (ook) een hbo-opleiding te willen volgen. Door de contacten van mbo'ers met hbo'ers worden de fijne kneepjes van het effectief studeren en de (on)gemakken van de hbo-studie feilloos helder gemaakt.

5.4 Verwachtingen

In hoofdstuk 1 is al aangegeven dat er geen vastomlijnde zorgstructuur op ROC's bestaat, die zich richt op de toeleiding van deelnemers naar het hbo. Bij de invoering van het competentiegericht onderwijs, waarin veel meer maatwerk en coaching op de competentieontwikkeling van het individu wordt ingezet, komen evenwel de mogelijkheden van studieloopbaanbegeleiding (en de noodzaak ervan) in beeld. Coaches kunnen vanuit de dagelijkse leerervaringen van de deelnemers goed aangeven waar het in het hbo om draait, en wat de deelnemer daarin al wel, of (nog) niet beheerst.

In *alle* regio's is met name om deze redenen het bouwen van LOB-structuren een dominant aanwezig onderdeel van de projecten en experimenten voor de doorstroom mbo-hbo. In een op de vijf onderzochte regio's is gestructureerd LOB en het werken aan leer- en loopbaancompetenties zelfs het enige onderwerp.

Vmbo'ers en belangstelling voor hbo

Over het moment waarop het hbo-perspectief in de mbo(4)-opleiding in beeld moet worden gebracht lopen de meningen uiteen. Volgens sommigen dient dit 'zo vroeg mogelijk' te gebeuren, terwijl anderen vinden dat je er pas aan kunt werken als ook de leerlingen er aan toe zijn - en dat varieert van leerling tot leerling.

De sterke indruk bij de onderzoekers bestaat dat de belangstelling voor een hbo-studie eerder bij de mbo-leerling aanwezig is dan tot nu toe werd aangenomen. Een aantal ondervraagden gaf aan er van overtuigd te zijn dat vele uitstromende vmbo'ers richting mbo al weten dat ze naar het hbo willen.

Doorstroom-'instrumenten'

Een aantal "instrumenten" die we op de doorlopende leerwegen zijn tegengekomen zijn;

- *Het (digitaal) portfolio en dan met name het doorstroomportfolio*: de inbedding van deze doorstroomportfolio's met de standaard portfolio's uit het mbo en het hbo is nog een punt van aandacht; soms lopen de aansluiters wat voor de muziek uit.

²⁹ "Studievaardigheden en huiswerkgedrag in de bovenbouw van havo en vwo", VOCL, '93, H.Huyper e.a.

³⁰ Zie ook de leerlinguitspraken over het belang van een goede docent, in "Opvattingen van Vmbo- en mbo-leerlingen over hun onderwijs", Lica, 2005

- *De inzet van studieloopbaanbegeleiders:* in de meeste regio's is de situatie zo dat de selectie van de SLB'ers en de scholing op deze nieuwe, geïntegreerde taken, de volle aandacht en veel (meer) middelen vraagt.
- Het *intake-assessment:* deze wordt afgenomen aan het begin van een mhbo-route en/of aan het begin van de hbo-studie, in combinatie met beschreven en toetsbare doorstroomcompetenties en/of geïntegreerde competentiekaarten.

De opinie van de onderzoekers is dat de fit tussen de verwachtingen en de werkelijkheid van de hbo-studie sterk verbeterd wordt en de mbo-instromer weet waar hij/zij aan begint, door de inzet van deze instrumenten in combinatie met

- werken aan mbo-taken (in mbo-projecten!) waaraan hbo-competenties worden ingevoegd,
- opdoen van ervaringen met complexere beroepscontexten,
- geven van aandacht aan een deductieve aanpak op de doorlopende leerweg, en
- werken aan voldoende basiskennis, vakkennis en basisvaardigheden.

Een uitspraak uit een der betrokken regio's: "Competentie gericht onderwijs levert meer maatwerk, dus meer aandacht voor de persoonlijke doorstroommogelijkheden en aansluitingsproblemen".

6 Wat hebben regio's nodig

In het onderzoek is ook nagegaan welke ondersteuningsbehoefte de samenwerkingsverbanden hebben bij het gezamenlijk werken aan de doorstroom mbo-hbo. Het betrof een navraag naar de beleidsondersteuning vanuit het eigen ROC of de hogeschool. Een aantal van de genoemde behoeften zijn ook in de Aanbevelingen (hoofdstuk 8) opgenomen.

In de opsomming van ondersteuningsbehoeften die de ondervraagden hebben geuit in termen van wat de organisatie of sleutelfiguren daarbinnen wel of niet zouden moeten doen, beperken we ons nu tot de behoeften die op de doorstroomactiviteiten betrekking hebben.

1. Het meest genoemd is: meer menskracht. Het gaat daarbij met name om meer menskracht om de innovaties te kunnen uitvoeren en om de doorstroom opnieuw te herontwerpen; er is meer ondersteuning door inhoudelijke experts nodig en gezamenlijke scholing van personeel, vooral op het punt van ontwikkeling en uitvoering van competentiegericht (doorstroom)onderwijs.
Verdere toelichting: Er wordt gevraagd om begrip voor het feit dat het ontwikkelen van competentiegericht onderwijs, ook in de doorstroomtrajecten, veel meer tijd kost dan managers denken dat er nodig is. Met name is (veel) meer tijd nodig voor
    - bedenken van goede projectopdrachten in mbo-hbo-projecten,
    - toetsing van de competenties,
    - overleg tussen mbo- en hbo-docenten die de doorstroomtrajecten moeten bedenken,
    - dynamiseren van de projecten d.w.z. het voortdurend kunnen actualiseren van de projecten, op basis van hetgeen vanuit het mbo, het hbo resp. het werkveld wordt gevraagd en aangeboden.
  2. Impulsgelden (straks opgenomen bij het mbo in de zgn. Innovatiebox) dienen zichtbaar en inzetbaar beschikbaar te blijven voor doorstroomactiviteiten mbo-hbo. Er is behoefte aan continuïteit van middelen voor wat betreft apparatuur en fysieke voorzieningen zoals gebouwen, voor competentiegericht onderwijs; na een aanjaagsubsidie is nog niet alles geregeld. Na een project moeten de activiteiten wel kunnen doorgaan.
  3. In bijna alle regio's is men toe aan een blauwdruk waarin een aantal kaders worden aangegeven waarbinnen de doorstroomactiviteiten mbo-hbo zich kunnen afspelen en die de vrijblijvendheid reduceren. Het betreft zaken zoals:
    - afspraken tussen ROC's en hogescholen over: de kostenverdeling en samenhangende reserveringen
    - de structurele inbedding van doorlopende loopbaanbegeleiding
    - afspraken over de formats voor portfolio's en gelijke invoeringsmomenten
    - vrijstellingsregelingen
    - afspraken over inhouden, vormen en momenten van intake-assessments
    - opvang van buitenregionale instroom in het hbo en instroom van binnen de regio uit ROC's die niet aan het doorstroomprogramma meedoen.
  4. Meer contact en inbreng vanuit het beroepenveld en meer gecombineerde bedrijfsstages van mbo- en hbo-docenten; ervaringen leren dat dit successtories zijn.
  5. Er is behoefte aan regionale convenanten, niet niet met alleen mooie (strategisch en politieke) woorden, maar ook met financiële paragrafen en *resultaatgerichte afspraken*.
  6. Verankering van de projectresultaten in onderlinge afspraken tussen scholen en in de OER's
  7. Management moet ook in doorstroomprojecten sturen op motivatie en betrokkenheid van docenten en minder op taakbeleid en uurtjes per week.
  8. Meer kenniscirculatie tussen mbo- en hbo-instellingen en -medewerkers over bereikte resultaten en knelpunten in het CGO en doorstroom mbo-hbo.
- Trefwoorden voor wat betreft de doorstroom zijn dus, korthedshalve:
- Middelen
  - Structuur
  - Verankering in de eigen schoolorganisatie
  - Minder top-down.

7 Conclusies

7.1 Algemene bevindingen

1

In hoofdstuk 0 zijn drie vernieuwingsaspecten genoemd, waarvan in het onderzoek de effecten op de doorstroom zouden worden geanalyseerd. Er is geconstateerd dat de samenwerkingsverbanden tussen ROC's en hogescholen met betrekking tot de doorstroom en de aansluiting de concepten van:

1. het competentiegericht onderwijs, en
2. de loopbaanbegeleiding en de meer persoonlijke, flexibele leerwegen, zeker worden betrokken. Vanuit deze nieuwe perspectieven wordt naar de aansluiting en de doorstroom gekeken. Slechts in een beperkt aantal doorstroomprojecten worden de hbo-competenties vanaf het begin mee-ontworpen in het mbo-programma. Veelal worden de gewenste hbo-competenties geformuleerd en gaat men op zoek naar de beste ankerplekken in het mbo-programma om die hbo-competenties te ontwikkelen, zowel de generieke propedeuse-, de beroeps- als de funderende competenties.

De aandacht voor de effecten van de verbreding van mbo- en hbo-opleidingen (het derde vernieuwingspunt) op de doorstroom en de aansluiting zijn daarentegen slechts in twee regio's – summier – aangetroffen.

2

Er zijn nog geen kwantitatieve conclusies te trekken met betrekking tot de effecten op de doorstroom, veroorzaakt door de genoemde vernieuwingen in mbo en hbo. Daarvoor is nog te weinig tijd verstreken tussen de effectuering van de drie vernieuwingen en de doorstroommetingen. Wel is zichtbaar dat op dit moment de mbo-instroom absoluut en relatief toeneemt. De gepresenteerde getallen uit hoofdstuk 1 kunnen dienaangaande als een nulmeting worden opgevat.

Een conclusie is overigens wel dat het bijeenprokkelen van de genoemde cijfers een uiterst tijdrovend en secuur werk is, gelet op de veelheid van benodigde en ongelijksoortige bronnen. Zie ook de aanbevelingen terzake.

3

Na de gevoerde 16 regiogesprekken is bij de onderzoekers de indruk ontstaan dat in Nederland geen algemeen aanvaarde opvatting bestaat over wat de beroepskolom in onderwijskundig en organisatorisch opzicht is. Er is een zeer gefragmenteerd werkterrein aangetroffen waarin ieder voor zich, vaak voor één koppel van een mbo- en een hbo-opleiding aan het werk is om de doorstroom mbo-hbo te regelen. *Er is landelijk, noch regionaal sprake van een praktijkvisie op de beroepskolom; de sectoren vmbo, mbo en hbo hebben op stelselniveau de doorstroom en de aansluiting niet geregeld.* Het ketendenken en het ketenbeheer in het beroepsonderwijs ontwikkelt zich (nog) ongestructureerd en weinig professioneel vanuit bestuurlijke optiek.

4

Het is, naar de mening van de onderzoekers, onthutsend dat in de kwalificatiestructuur voor niveau-4-opleidingen in het vernieuwd mbo nog geen enkele structurele verwijzing naar generieke of domeingerichte doorstroomcompetenties en leercompetenties is terug te vinden, terwijl toch meer dan 60% van de betrokken leerlingen doorstroomt naar het hbo (en deze doorstroom al jaren op ieders agenda staat). Dit is ook een van de redenen dat ieder voor zich en gefragmenteerd aan het werk is met de doorstroom en de aansluiting mbo-hbo.

7.2 Trends

Geconstateerd wordt³¹ dat er, ten opzichte van situatie van 2002, nog steeds een landelijk dekkend systeem van regionale samenwerkingsverbanden aanwezig is. Trends die wijzen op accentverleggingen binnen de werkrelaties uit de onderzochte doorstroomexperimenten zijn:

---

³¹ Schriftelijke peiling onder leden van het Lica-Platform, mei 2006

- De meest aangetroffen samenwerkingsactiviteiten zijn niet meer die van 2002, met als hoofdverschuivingen:
  - o de nu overal voorkomende gezamenlijke inspanning gericht op ontwikkeling van gestructureerde loopbaanbegeleiding mbo-hbo met ondermeer het portfoliogebruik, en
  - o het afzien van het werken aan geïntegreerde longitudinale leerwegen (gll) en het nu concentreren op een goede inhoudelijke en mentale voorbereiding op een hbo-studie. De vernieuwingen in het mbo en hbo zijn te strikt gescheiden opgezet en uitgevoerd om nog aan gll's te kunnen werken als doorlopende opleidingen vanuit een samenhangende set van competenties of vanuit één leerplan.
- Het beroepenveld wordt meer bij de samenwerking mbo-hbo betrokken dan vier jaar geleden, maar dat gebeurt nog onvoldoende volgens de meeste ondervraagden, met als positieve uitzondering het ICT-domein. De doorstroom en de aansluiting mbo-hbo heeft, naar de waarneming van de onderzoekers, als zodanig niet de belangstelling van het beroepenveld.
- De ambities uit 2002 om het intake-assessment in te voeren, worden gecontinueerd en zijn, resp. worden, op een groot aantal plaatsen feitelijk ingevoerd, zij het op nog bescheiden schaal of in vorm van startgesprekken.
- De hbo-doorstroomdeelkwalificatie in zijn 'oude' vorm verdwijnt uit het mbo-programma m.n. in de sectoren techniek en economie en wordt – in de planvorming – vervangen door cursussen elementaire basiskennis, vakkennis en vaardigheden, of worden just-in-time aangeleerd. Echter, omdat het hbo geen instroomrechten meer voor mbo'ers hanteert is de motivatie en de motivering om een hbo-doorstroomcursus te volgen onder mbo'ers sterk afgenomen.
- Er is weliswaar nog voldoende bestuurlijke dekking voor de samenwerkingsactiviteiten, maar volgens de werkvloer is er te weinig begrip onder het management voor de complexiteit ervan.

De conclusies van de onderzoekers is dat deze verschuivingen direct in verband staan met het ontstaan van competentiegericht onderwijs in mbo en hbo.

7.3 Aansluiting

We geven met betrekking tot de vier genoemde aansluitaspecten (zie hoofdstuk 2 voor toelichting op deze vier aspecten) de effecten op de aansluiting van competentiegericht onderwijs in mbo en hbo, te weten effecten op:

1. continuïteit van de inhoud van de programma's
2. pedagogische /didactische verschillen tussen het mbo- en het hbo-onderwijs
3. overgangen van de leeromgevingen uit het mbo naar die van het hbo
4. aansluiting tussen de verwachtingen van de deelnemer en de werkelijkheid in het hbo.

De conclusies met betrekking tot de aansluiting zijn grotendeels terug te vinden in de beschrijvingen van de onderzoekers in hoofdstuk 5. We beperken ons hier tot de essenties, naar de mening van de onderzoekers.

Ad 1. Inhoud programma (zie ook 5.1)

De benodigde basiskennis en vakkennis van mbo'ers, van belang voor een succesvolle start in het hbo neemt sterk af; in alle doorstroomprogramma's wordt aandacht geschonken aan het behoud van deze inhoudelijke aansluiting. De conclusie is tevens dat de didactisering van, en de motivatie voor, het aanleren van deze (geïsoleerde) kennis- en vaardigheidsaspecten onder deelnemers niet optimaal is. De motivatie van de deelnemer is afhankelijk van de zelf te ervaren noodzaak om zich de basisvaardigheden eigen te maken teneinde de hbo-studie met succes te kunnen beginnen.

Ad 2. Didactiek/pedagogiek (5.2)

Het inductieve karakter van het mbo- en hbo-onderwijs neemt toe en werkt dus een betere aansluiting in de hand, maar het versluiert ook de nog benodigde deductieve aanpak teneinde de aansluiting naar het hbo goed te laten verlopen. Leercompetenties en ander metacognitieve vaardigheden blijken minder eenvoudig in doorstroomprogramma's te kunnen worden ingebouwd. Het geven van frequente feedback en getoonde interesse in de vorderingen van de deelnemers op de doorlopende leerweg - tot in het hbo – heeft grote invloed op het studiesucces.

CGO richt de focus meer op ontwikkeling en toekomst; doorstromen (en goed aansluiten) komt daarbij meer en sneller in beeld dan in diplomagericht onderwijs.

Over een aantal leercompetenties zijn, met name binnen de kwalificatieprofielen van de Kenniscentra, nog onvoldoende erkende bronnen, handvaten en ervaringsfeiten bekend.

Ad 3. Leeromgeving (5.3)

Voor wat betreft het aspect "leeromgeving" bieden de in het mbo en hbo ingevoerde werkvormen via projecten een verbetering in de aansluiting mbo-hbo. Projecten waarin mbo'ers en hbo'ers samenwerken blijken voor de motivatie voor, en de beeldvorming van een hbo-studie en van een hbo-functie van zeer grote waarde. Een belangrijke conditie is wel dat de hbo'ers beschikken over sturende competenties binnen de gemengde projectteams..

Verdieping van de mbo-competenties tot hbo-niveau tijdens de beroepspraktijkvorming blijkt zeer goed mogelijk.

Het vergroten van de contacttijd leerling/student – docent wordt in bijna alle regio's als een must ervaren, ook in de doorstroomprogramma's, mede gelet de noodzaak van het geven van voortdurende feedback.

Ad 4. Verwachtingen (5.4)

Het beeld van de mbo'er 'die niet goed weet waar hij aan begint in het hbo' kan sterk verbeteren door structurele aandacht voor geïntegreerd LOB en studie-coaching in het mbo. In steeds meer regio's worden in samenhang de volgende instrumenten ontwikkeld:

- voorlichting over doorstuderen, het (doorstroom)portfolio,
- studieloopbaanbegeleiding,
- intake-assessment.

Gericht gebruik van dit instrumentarium scherpt het beeld van de vervolgstudie, zeker in combinatie met de mogelijkheden die er binnen CGO zijn zoals:

- werken aan mbo-taken (in mbo-projecten!) waaraan hbo-competenties worden ingevoegd,
- opdoen van ervaringen met complexere beroepscontexten,
- geven van aandacht aan een deductieve aanpak op de doorlopende leerweg,
- werken aan voldoende basiskennis, vakkennis en basisvaardigheden.

7.4 Algemeen

Er is in de meeste regio's nog geen sprake van een scherp beeld van een gevalideerd pakket van instroomcompetenties hbo waarop doorlopende leerwegen zich kunnen richten. Landelijk is er wel een set van generieke startcompetenties voor het hbo ontwikkeld (Haco-set). Het is zonder meer van belang dat mbo- en hbo-docenten (veel) beter geïnformeerd worden over elkaars leeromgeving, didactiek en programma's. Gecombineerde bedrijfsstages van mbo- en hbo-docenten blijkt een succesfactor.

Opmerkelijk is - in het totaalbeeld - de grote mate van fragmentatie, los van het feit dat iedere vorm van samenwerking een eigen 'kleur' en 'cultuur' mag (moet) hebben. Elk doorstroomproject kent echter een geheel eigen inhoudelijke aanpak, waarbij men steeds het eigen wiel uitvindt bij volgende koppels en bij wijzigingen in het mbo of hbo. De effectiviteit hoeft daar niet onder te lijden, de doelmatigheid wel.

Bij te weinig gebundelde aandacht is de kans niet denkbeeldig dat ROC's zich meer zullen concentreren op de meer gestructureerde en strategische overgang vmbo-mbo en dat hogescholen zich zullen gaan richten op de meer statusgevoelige, overzichtelijke en profilerende doorstroom van de hbobachelor naar de wo-master (of eigen hbo-masters).

7.5 CGO en andere vernieuwingen

ROC's en hogescholen zoeken ieder een eigen weg naar de invoering van CGO en er is dus ook een wisselend beeld van de aanpak aangetroffen in de ontwikkeling van CGO op ROC's en hogescholen onderling. Een aantal ROC's en hogescholen ontwikkelt het CGO vanuit de toetsing van de beoogde competenties (backward-design), andere ROC's en hogescholen ontwikkelen meer werkende weg de toetsen en/of het assessment. Bakens voor een goede aansluiting en bakens op geïntegreerde leerwegen zijn om die redenen niet altijd aanwezig; ook op de

doorlopende leerweg wordt dan werkende weg naar een geëiste hbo-kwalificatie toegewerkt, hetgeen de efficiency niet bevordert.

Algemeen wordt geconstateerd dat de toetsing van competenties op dit moment lastig en tijdrovend is, zowel in mbo als hbo, en dus ook op de doorlopende leerwegen mbo-hbo. Gelet op de verschillen in de uitvoering van het CGO op het mbo en het hbo, en de verschillen tussen ROC's moet het hbo rekenen op vergroting van de heterogeniteit van haar mbo-instream. In de periode 2006-2010 wordt dat nog versterkt door de verschillende faseringen van invoer van CGO in de mbo-leerjaren en de wijze van uitrollen van de kwalificatiestructuur in de niveau4-opleidingen. Het laatste aspect zal overigens na augustus 2009 uitdempen. Nader onderzocht moet nog worden of de leerweg van mbo-niveau-3, via mbo-niveau-4 naar hbo binnen CGO nog (wel) mogelijk en wenselijk is.

De bekendheid met de 'laatste' KBB-versies van de competenties uit kwalificatieprofielen is sterk wisselend, evenals de motivatie om deze in het kader van de doorstroomprogramma's te ontleden en te vervlechten in doorstroomprogramma's.

Gelet op de beschreven ontwikkeling rond domeinen in het mbo en hbo en de verbreding van opleidingen in relatie tot de beperkte wettelijke invullingen daarvan moet gesproken worden over een tamelijk onoverzichtelijke situatie 'op beide oevers'. Het bouwen van bruggen, mag dan ten principale door de invoering van CGO niet belemmerd worden, eerder verbeterd, de feitelijke aanleg wordt geremd door het maken van keuzes met betrekking tot:

- nog onbekende en wisselende bouwmaterialen (hbo-startcompetenties, leercompetenties, kwalificatieprofielen in het mbo),
- de breedte of de smalheid van die bruggen, die vanaf het mbo naar de overkant moeten worden aangelegd, gelet op gewenste maar niet uitgevoerde verbreding van beide oevers.

7.6 Samenwerking

Er is geconstateerd (zie hoofdstuk 3) dat de doelen van de huidige samenwerkingspartners weliswaar verschillend kunnen zijn, maar dat zit de gemeenschappelijke doelen van de samenwerking niet in de weg.

De samenwerking concentreert zich bijna altijd op één hogeschool met een of meerdere ROC's. Van structureel samenwerken op stelselniveau in de beroepskolom is in regio's met meerdere hogescholen nog geen sprake: de eigen positie van de hogeschool weegt zwaarder dan de gezamenlijke bouw aan de beroepskolom. Gelet op de geluiden uit de regio's waarin meerdere ROC's en meerdere hogescholen werkzaam zijn, zal dat ook niet veranderen.

De bouw aan een geïntegreerde beroepskolom – desnoods per domein – wordt beperkt door de keuze van een hogeschool voor één ROC-opleidingspartner. De overige ROC's kunnen dan volgen of de deelnemers van een ROC stromen niet in bij die hogeschool. Een consistente beroepskolom en een professionele marktorganisatie van hogescholen richting de ROC's (en de kiezende leerling) komt daardoor, met name in regio's met veel ROC's en hogescholen, onvoldoende tot ontwikkeling. De doorstroom lijkt daar op termijn niet bij gebaat.

Er is meer informatie-uitwisseling en afstemming nodig tussen mbo- en hbo-docenten, vooral tussen de opleiders die nog niet bij de doorstroom- en loopbaanprojecten betrokken zijn.

7.7 Werkwijze

Bijna alle doorstroom projecten werken met, en aan, koppels van min of meer verwante mbo- en hbo-opleidingen. Slechts twee experimenten werken in clusters van opleidingen. De relatief kleine aantallen deelnemers, en de aantallen branchevreemde overstekers (meer dan 25% van alle mbo-hbo-overstekers) maakt dat het ontwikkelen en het onderhouden van deze smalle routes relatief kwetsbaar en kostbaar is. Ook logistiek kunnen smalle trajecten indien meerdere ROC-opleidingen deelnemen ingewikkeld zijn.

Deze veel voorkomende aanpak van hogescholen roept (weer) de vraag op of de marktorganisatie van het hbo richting mbo-opleidingen wel optimaal is ingericht en of dat de waardering en het versterken van de beroepskolom dient.

Er is een rijke mix aangetroffen van doorstroomtrajecten waarvan de mbo- en hbo-delen respectievelijk *in elkaar* zijn vervlochten, of in de tijd *naast elkaar* worden uitgevoerd of *na elkaar* worden uitgevoerd.

Het is de conclusie van de onderzoekers dat het succes van de gekozen werkwijze, welk dan ook, sterk afhankelijk is van de gedrevenheid van enkelen en van de hen ter te beschikking gestelde middelen. Deze succesfactoren zijn evenwel ook potentiële faalfactoren, gelet de afhankelijkheid van enkelen en de continuïteit van de afspraken bij vertrek van de enkelingen.

7.8 Borging en zorg

Geconstateerd is dus dat samenwerkingsprojecten gericht op doorstroom kwetsbaar zijn vanwege de betrokkenheid van slechts een paar sleutelfiguren. Een gevolg daarvan is dat de vastlegging van de verworvenheden in de schoolorganisaties niet altijd dan wel niet adequaat plaatsvindt. Van opname in de structuur van kwaliteitszorg van ROC's en hogescholen is nog geen sprake; opname van de samenwerkingsafspraken in de OER's is wel in ontwikkeling³². Geconstateerd is dat het niet altijd zeker of na de (gesubsidieerde) projectperiode de verworvenheden gecontinueerd kunnen worden en of de voorzieningen op peil blijven; althans de betrokken uitvoerders zeggen het niet te weten en uiten hun zorgen op dit punt.

7.9 Beroepenveld

De betrokkenheid van het beroepenveld neemt toe, maar de focus is niet primair op de doorstroom gericht. Daar waar het beroepenveld behoefte heeft aan inzet van personeel of de situatie waarbij men concrete opdrachten kan wegzetten in (gecombineerde) mbo- of (en) hbo-projecten, is de belangstelling wel groot. Samenwerking met het beroepenveld is moeilijk op brancheniveau te organiseren: de opleiding en de individuele ondernemer zijn het aangrijpingspunt.

Het uitwisselen van ervaringen met het beroepenveld met het werken met competenties en het bijbehorende instrumentarium kan de samenwerking zonder meer stimuleren. Bij het kleinbedrijf is de kans op samenwerking op grond van dat motief aanmerkelijk kleiner dan in het midden- en groot bedrijf.

In beginsel zijn bedrijven wel geïnteresseerd in wat er in het mbo en hbo aan vernieuwing plaatsvindt – te meer om hun instroom te kennen – maar de korte termijn doelen (omzet en winst) van met name het MKB hebben vaak de prioriteit. In het doorstromen als onderwijskundige onderneming is geen interesse vanuit het beroepenveld waarneembaar.

---

³² De helft van de onderzochte regio's geeft aan de afspraken in het OER te hebben opgenomen.

8 Aanbevelingen

Onze aanbevelingen kennen verschillende adressanten. We onderscheiden:

- Regionaal:
  - o Individuele ROC's
  - o Individuele hogescholen.
- Landelijk:
  - o Collectief van de ROC's, hierbij aangegeven als de Bve raad
  - o Colo (het collectief van de Kenniscentra)
  - o Collectief van de hogescholen, aangegeven als de HBO-raad
  - o Ministerie van OCW.

We beperken ons, gelet op de bruikbaarheid en de kernachtigheid strikt tot datgene dat tot het dossier van de doorstroom behoort. Vanuit de innovatiestrategisch perspectief boeten daarmee de aanbevelingen wellicht wat in (innovaties zijn complexe bewegingen in onderwijsculturen waarin alles met alles lijkt samen te hangen). In de voorafgaande hoofdstukken staan voor de innovatiemanagers voldoende condities en mogelijkheden genoemd om de aanbevelingen te voorzien van draagvlak en om te zetten in werkbare en haalbare acties.

8.1 Regionaal

8.1.1 Verbreding

De belangrijkste aanbeveling, die tevens aansluit bij de nieuwe mogelijkheden van CGO in het hbo en mbo, heeft betrekking op de ombouw van de huidige doorstroomprogramma's. Aanbevolen wordt om die programma's om te bouwen *van* koppels van mbo- en hbo-opleidingen *naar* bredere trajecten, waarbij in clusters van mbo-opleidingen meer generieke hbo-competenties en leercompetenties worden ontwikkeld voor grotere doelgroepen deelnemers. Deze aanbeveling is des te stringenter naarmate de trajecten weinig deelnemers hebben of het aantal omzwaaiers na het doorstroomtraject groot is.

Deze verbrede doorstroomtrajecten zijn aanzienlijk eenvoudiger te realiseren dan de waaier van routes vanuit één mbo-opleiding naar verschillende hbo-opleidingen en vanuit meerdere mbo-opleidingen naar één hbo-opleiding.

De generieke competenties dragen tevens bij aan de verkleining van de genoemde pedagogisch-didactische aansluitingsproblemen en aan correctheid van de verwachtingen in relatie tot de werkelijkheid in de vervolgstudie. Ook de doelmatigheid zal daardoor kunnen toenemen, de kwetsbaarheid zal verminderen en de doorstroomprogramma's zullen beter renderen bij branchevreemde oversteek mbo-hbo. Indien deze motieven niet van toepassing zijn op een doorstroomprogramma, lijkt verbreding niet noodzakelijk. Er dient wel in alle gevallen aandacht besteed te worden aan het ontwikkelen van basiskennis, vakkennis en algemene leervaardigheden.

Deze aanbeveling wordt in hoofdstuk 9 uitgewerkt.

De overige regionale aanbevelingen zijn tevens op te vatten als condities om deze aanpak te realiseren, maar zijn zeker ook bedoeld voor smallere doorstroomtrajecten die er zullen blijven bestaan.

8.1.2 Afspraken

Sluit niet-vrijblijvende regionale convenanten tussen ROC's en hogescholen. Berust in het feit dat in regio's met meerdere hogescholen en ROC's de convenanten wat globaler moeten zijn dan in regio's met een één-op-één verhouding. Organiseer in ieder geval een bestuurlijke samenspraak. Streef zo concreet mogelijk naar:

- resultaatgerichte afspraken
- heldere financiële verplichtingen
- toetsing van hbo-competenties op de ROC's en de certificering vanuit de hogeschool, alsmede de verankering in de OER's
- een beschrijving van de transparante doorloop van de mbo'ers in de hbo-opleiding.

En als sluitstuk:

- gezamenlijke prestatie-indicatoren die geborgd zijn in de eigen kwaliteitszorg-systematiek en die als gedeelde normen voor een 'goede' doorstroom en aansluiting kunnen worden opgevat.

Hanteer als basis voor de op te stellen inhoudelijke ijkpunten voor een goede aansluiting mbo-hbo de volgende vier aspecten:

- continuïteit van de leerinhoud van de programma's
- pedagogische /didactische doorloop tussen het mbo- en het hbo-onderwijs
- soepele overgangen van de leeromgevingen uit het mbo naar die van het hbo
- aansluiting tussen de verwachtingen van de deelnemer en de werkelijkheid in het hbo.

Maak in het kader van doorstroomarrangementen ook afspraken over de begeleiding en een doorlopende leerweg van havisten die de hbo-studie staken, gericht op een snelle en succesvolle mbo-kwalificatie.

8.1.3 Afstemming

Bouw binnen de regionale samenwerkingsverbanden, vooralsnog per sector, overlegstructuren waarbinnen:

1. opleiders elkaar informeren over de vernieuwingen in het mbo en in het hbo
2. een gezamenlijk begrippenapparaat wordt vastgesteld met betrekking tot:
  - a. competenties, waaronder ook de leercompetenties
  - b. coaching, loopbaanbegeleiding, portfolio en doorstroomportfolio
  - c. intake assessments en daarop aansluitende mhbo-leerwegen en hbo-leerwegen.

Maak als hogescholen met ROC's betere afspraken over elkaars marktorganisatie in de regio en (dus) over de instroompolitiek van mbo-opleidingen in hbo-opleidingen. Ontwerp een eigen regionale visie op de Beroepsopleidingenkolom (zie ook onder 'landelijk' hierna).

Faciliteer de ontwerpers van doorlopende leerlijnen voldoende: het ontwerpen van eigensoortige pontons tussen bewegende oevers met nog relatief onbekend bouw materiaal is een meer tijdrovende opdracht dan vaak wordt begroot door het management. Vermijd te veel vrijwilligerswerk, dat maakt de aansturing lastiger.

De organisaties van de ROC's en hogescholen kennen (nog) veel turbulentie. De aanbeveling is om steeds helder te houden wie binnen de onderscheiden organisatie voor deelaspecten rond de doorstroom de eerst verantwoordelijke manager of opleider is. Zorg voor een bruikbaar overdrachtdossier bij wisseling van functies.

8.1.4 Betrokkenheid studenten

Probeer waar mogelijk mbo- en hbo-studenten met elkaar in contact te brengen, o.a. door:

- gezamenlijke projecten door mbo'ers en hbo'ers te laten uitvoeren in de mhbo-trajecten
- gezamenlijke stages in het beroepenveld te organiseren
- hbo-studenten als mentor of ambassadeurs voor mbo-deelnemers in de ROC's te laten optreden.

8.2 Landelijk

8.2.1 Colo

- Neem, na overleg met het betrokken hbo-veld en mbo-veld, in de mbo-kwalificaties een concrete paragraaf op over doorstroom en doorstroomcompetenties. Stimuleer dat er meer aandacht wordt besteed aan basiskennis, vakkennis en leercompetenties in de kwalificatieprofielen.
- Doe concrete suggesties voor de gegeven mbo-4-competenties die kunnen doorgroeien naar hbo-competenties.
- Zie toe op een gestructureerde en vollediger deelname vanuit het hbo aan Paritaire Commissies.

8.2.2 Bve Raad en HBO-raad

- Ontwikkel een kwantitatieve monitor met eenduidige en betrouwbare kengetallen voor de doorstroom mbo-hbo.
- Ontwikkel een onderwijskundige, organisatorische en personele visie op de beroepskolom en op de beroepsopleidingenkolom..
- Maak de domeinontwikkelingen in het mbo en hbo meer transparant of stop met het idee van clustering van opleidingen.
- Organiseer jaarlijks, samen met het beroepenveld een landelijke beleidsdag over de ontwikkeling van de bovenkant van de beroeps(opleidingen)kolom.
- Ontwikkel landelijke kaders en/of afspraken met het beroepenveld om dat veld meer bij de regionale samenwerking tussen ROC's en hogescholen te betrekken, ook op het punt van doorstroom en aansluiting op de arbeidsmarkt vanuit de beroepsopleidingenkolom en andersom.
- Stel een landelijke, gemengde Regiegroep in die intensieve samenwerking tussen ROC's en hogescholen stimuleert en die kaders opstelt voor een integrale samenhang in de aanpak van aansluitingsvraagstukken en die doorlopende leerloopbanen mbo-hbo bevorderen. Geef die Regiegroep voldoende bevoegdheden.

8.2.3 OCW

Stimuleer de totstandkoming van een projectdirectie mbo-hbo op OCW en/of een directie Beroepskolom.

Stel een commissie in die de doorstroom mbo-hbo analyseert en adviezen opstelt over adequate aansluitingen, doorstroommogelijkheden en effectieve leerloopbanen op het scharnierpunt mbo-hbo (zoals eerder de Commissie van Dijk en de Commissie Boekhoud).

9 Model voor brede doorstroom

Aanbevolen werd (zie hoofdstuk 8, eerste aanbeveling) om doorstroomprogramma's om te bouwen van koppels van mbo- en hbo-opleidingen naar bredere trajecten, waarbij in clusters van mbo-opleidingen meer generieke hbo-competenties worden ontwikkeld voor grotere doelgroepen deelnemers. We werken deze aanbeveling verder uit vanuit het loopbaanperspectief van de betrokken deelnemer/student. Tevens doen we voorstellen bij dit model met betrekking tot de inhoud, het ontwerp en de uitvoering van deze verbrede leerwegen van mbo naar hbo.

We benadrukken nogmaals dat deze doorstroomverbreding niet noodzakelijk hoeft te zijn bij smalle doorstroomtrajecten waaraan grote groepen deelnemers participeren, er weinig uitval en/of omzwaai is en de organisatie op de ROC's en hogeschool gemakkelijk uitvoerbaar is.

9.1 Loopbaan van de deelnemer/student

De studie- en beroepsloopbaan van de deelnemer is, naast de eerder genoemde doelmatigheids-motieven, een uitgangspunt voor het ontwerp en de uitvoering van de verbrede doorstroom. We hebben gezien dat in alle onderzochte regio's aan loopbaanbegeleiding wordt gewerkt; ook om die reden is het een belangrijk uitgangspunt.

De niet-rechte oversteek mbo-hbo is een gegeven waarmee in het ontwerp van doorlopende leerwegen rekening gehouden zal worden. Immers meer dan 25% van de mbo'ers steekt op dit moment sectorvreemd over naar het hbo³³, en de rendementen van deze overstekers laten in veel gevallen te wensen over (zie hoofdstuk 1).

De feitelijk keuze voor een hbo-opleiding van de deelnemer aan doorstroomprogramma's zal door verbreding van die programma's langer open gehouden worden. De ervaring leert tevens dat verbrede leerwegen voor leerlingen, die nog niet zeker zijn van hun keuze, aantrekkelijke opties zijn³⁴.

De loopbaan kan pas dan centraal staan als de begeleiding ervan en de verbindingen met het onderwijsproces en met de beroepspraktijk op orde zijn. Die loopbaanbegeleiding en coaching op de persoonlijke leerwegen zal verankerd zijn in het competentiegericht onderwijzen en leren in mbo en hbo. Daarbij gaat het om activiteiten en programma's die *een met het onderwijsproces geïntegreerde studieloopbaanbegeleiding* realiseren; het aanleggen en onderhouden van (doorstroom)portfolio's is daar een onderdeel van.

Voor die loopbaanbegeleiding zullen (regionaal) uitgangspunten en doelstellingen worden geformuleerd en uitgevoerd. Regio's zouden daarbij kunnen overwegen om een gezamenlijk regionaal Loopbaancentrum in te richten. Vooralsnog is zo'n centrum een voor studenten en werkenden toegankelijke en aanspreekbare eenheid van deskundigheden en betreft het niet noodzakelijk een fysieke omgeving (een eigen gebouw). Van belang lijken daarbij de verbindingen met de (nog op te richten) EVC-centra, de leren-werken loketten en de lokale faciliteiten en activiteiten van het CWI.

9.2 Routing

Bij de voorlichting, werving en de intake-assessments van vmbo-leerlingen vanuit de ROC's wordt gewezen op de mogelijkheden om na het mbo een hbo-opleiding te volgen, niet noodzakelijkerwijs op een bepaalde hogeschool. Ook het perspectief van een verzwaarde mbo-opleiding of een Associate degree (Ad) worden daarin betrokken.

Binnen iedere mbo-opleiding of cluster van mbo-opleidingen wordt in de loop van het tweede studiejaar een structurele voorlichting gehouden en een hbo-intake uitgevoerd. Voor driejarige mbo-opleidingen kan dat halverwege het tweede leerjaar zijn, voor driejarige mbo-opleidingen aan het einde van het tweede jaar. Die intake is gericht op bekend en verborgen talent: de uitkomsten verwijzen naar concrete mogelijkheden van doorstuderen op het hbo, na het behalen van een mbo-diploma en de leerweg van mbo naar hbo, de mhbo-route.

---

³³ Eigen onderzoek HBO-raad, 2005, (hoofdstuk 1, tabel 4 met een geaggregeerd overzicht daarvan).

³⁴ Zie ook de ervaringen met Advances Technology op de UT en de brede hbo-opleiding Toegepaste Psychologie, die erg in trek zijn.

Alle onderdelen van de mhbo-routes in het mbo, ook de verdiepende of verbredende onderdelen, die betrekking hebben op de voorbereiding op het hbo, zijn onderdeel van de mbo-examinering. Of de extra te verwerven hbo-competenties zijn bereikt wordt in gezamenlijkheid vanuit mbo- en hbo-opleidingen vastgesteld en gecertificeerd. In het laatste geval kan met de betrokken hogescholen worden afgesproken dat geen bindend studieadvies meer aan betrokken deelnemers wordt verstrekt. In de OER'en van de ROC's en hogescholen worden de afspraken voor de certificering en de kwaliteitsborging opgenomen.

ROC's en betrokken hogescholen streven na om hbo-opleiders een rol te geven als betrokkene bij de examinering in het mbo.

Inschrijving in het hbo als student vindt plaats na de mbo-diplomering. Inschrijving van mbo'ers als cursist in het hbo vindt plaats indien medegebruik van voorzieningen op het gebied van bijvoorbeeld ICT, sport en cultuur en bibliotheek daarom vraagt.

9.3 Leerwegen

Om aan kiezende deelnemers een transparante oriëntatie te beiden op de mogelijke leerweg(en) naar het hbo zullen doorstroomprogramma's een zekere mate van vergelijkbaarheid kennen in naamgeving, aanvang, toelating, facilitering, overstapmogelijkheden, uit- en doorstroommogelijkheden en de versnelling van de mbo-hbo-leerweg. Het model kan daaraan bijdragen.

Alvorens op een beschrijving van het leertraject in te gaan, stellen we vast dat de inhoud en de vorm van toetsing van de competenties bepalend zijn voor de inhoud en de vorm van het doorstroomtraject.

De doorlopende leerweg wordt zo opgebouwd dat aan de volgende competenties kan worden gewerkt:

1. funderende competenties voor alle hbo-opleidingen, met accenten per domein en waar gewenst binnen de domeincontexten,
2. algemene hbo-instroomcompetenties (bijvoorbeeld de Haco-competenties, zie bijlage 4) en leercompetenties,
3. doorstroom relevante domein- of sectorgerichte competenties, en
4. waar mogelijk ook bijzondere opleidings specifieke doorstroomcompetenties of sectorcompetenties in een sterk opleidingsgerichte context.

Alle doorstroomprogramma's hebben, binnen de beschikbare tijd en in de aangegeven volgorde de genoemde competentiesoorten 1, 2 en 3 verwerkt en worden aangeboden aan zo groot mogelijke doelgroepen van aspirant hbo-studenten van de niveau-4-opleidingen. De uitdrukkelijke bedoeling is dat deze competentiesoorten gelijktijdig worden *mee-ontworpen* in de vernieuwde competentiegerichte mbo-kwalificatieprofielen en (dus) vervlochten worden in het mbo-programma en opgenomen in de competentiematrices. Op welke wijze dat kan wordt bij 'ontwerpen' kort ingegaan. Ook de beroepspraktijkvorming kan daarin betrokken worden.

De competenties uit 1 kunnen gaandeweg het mhbo-traject in een andere setting worden aangeleerd en/of waar nodig en mogelijk domeinspecifieker worden, maar wel zo dat ook de niet-rechte overstekers mbo-hbo daarvan zo veel mogelijk profiteren.

Waar mogelijk en gewenst kunnen competenties (met opleidings specifieke contexten) genoemd in 4 aan de orde komen in de slotfase van het mhbo-traject op het mbo. Smalle doorstroom (bijvoorbeeld in het vaste koppel middelbaar en hoger laboratorium-onderwijs) kunnen meer opleidings-specifieke competenties bevatten dan een breder doorstroomprogramma (bijvoorbeeld in de economische of sociaal-agogische sector).

De mhbo-leerwegen worden ingebouwd in of om de reguliere mbo-curricula, er vanuit gaand dat deze curricula breed genoeg gedefinieerd worden, en in het (verkort) hbo-curriculum worden doorontwikkeld. De mate waarin een gezamenlijk mhbo-curriculum kan ontstaan zal van domein tot domein moeten worden bezien.

Opmerking:

Mbo-deelnemers die niet aan een mhbo-route deelnemen of gaandeweg uitvallen zullen een aangepaste, langere leerweg in het hbo moeten volgen. Ook deelnemers die omzwaaien naar een ander domein of sector (de niet rechte oversteek) kan dit overkomen, zij het dat deze aanpak er op gericht is om de branchevreemde overstekers zoveel mogelijk algemene hbo-competenties mee te geven. Leerlingen die elders een mhbo-traject hebben gevolgd zouden in een start-gesprek of intake-assessment op de hogeschool de gelegenheid moeten krijgen aan te tonen hoe ver zij in de studie zijn gevorderd en hoe hun persoonlijke leerweg verder zal lopen.

Schematisch zien de mhbo-routes er als volgt uit, waarbij vooral de fasering en nog niet de integratieve aspecten in beeld zijn gebracht.

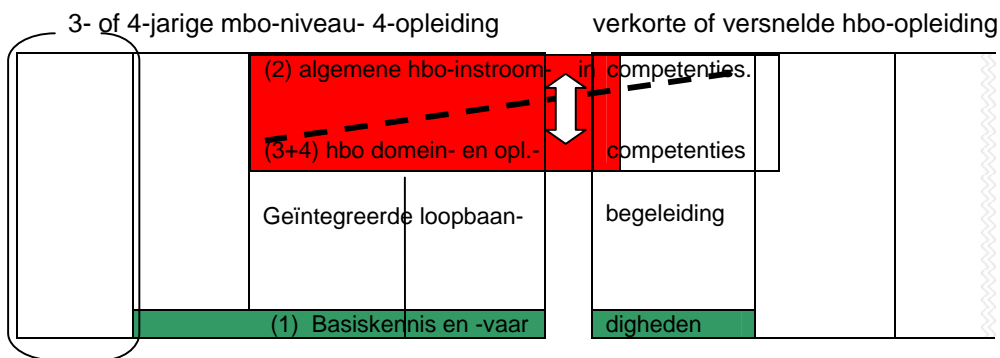

Fig. 3 Geïntegreerde leerweg waarin, naast de funderende competenties (1) de algemene hbo-instroom-competenties (2) en de domeinspecifieke competenties (3+4) een plaats hebben; de mate van opleidingsspecificiteit ($\updownarrow$) hangt af van het te ontwerpen doorstroomtraject.

Het construct van de persoonlijke leerweg binnen competentiegericht onderwijs wordt daarbij ingezet, ondersteund door de geïntegreerde loopbaanbegeleiding. De leerwegen in het eerste deel van de hbo-studie kunnen dan ook verschillend zijn. Iedere hbo-opleiding beschrijft expliciet de voortzetting van de mbo-leerweg vanuit de mhbo-route (onderdeel van de regionale convenanten). De eventuele verkorting van de hbo-studie komt tot uiting in flexibele diplomering in het hbo.

9.4 Ontwerp van de mhbo-routes

Voor het ontwerpen van de mhbo-routes wordt *niet* aangeraden om de competentiematrices van mbo- en hbo-opleidingen te matchen om aansluitmogelijkheden te ontdekken. Een betere aanpak is dat vanuit clusters van hbo-opleidingen wordt aangegeven welke algemene instroomcompetenties en eventuele domeinafhankelijke competenties noodzakelijk zijn voor een goede (kansrijke en efficiënte) doorstroom mbo-hbo. Een analyse van en vergelijking met de 25 basiscompetenties die in alle kwalificatieprofielen zijn opgenomen, wijst de weg naar de meer uitgewerkte mbo-competenties waarop de genoemde hbo-competenties kunnen aansluiten. Ook wordt aangegeven welke funderende competenties noodzakelijk zijn om:

1. op mbo- en op hbo-beroepsniveau te kunnen functioneren en
2. de hbo-studie met succes te kunnen afronden.

Voor alle soorten competenties is de toetsing ervan het uitgangspunt voor de vormgeving van het onderwijs en de leerweg op de mhbo-route. Bovendien geeft dat ruimte (benodigde studietijd) en plaats voor de inrichting van mhbo-route. De genoemde competenties worden zo veel mogelijk mee-ontworpen in de mbo-kwalificatieprofielen en aangeboden aan hbo-aspiranten in het mbo. Als de inhoud en de wijze van toetsing bekend is en het daaraan gekoppeld doorstroomtraject in elkaar is gestoken, dient ook de studielast van de deelnemer begroot te worden. Waar mogelijk en noodzakelijk wordt daarvoor de 20% vrije keuze ruimte (bijvoorbeeld als doorstroomminor) gebruikt.

In de mhbo-route wordt bekeken of er projecten of gestructureerde activiteit mogelijk zijn waarin mbo- en hbo-studenten gezamenlijk een probleem oplossen of een taak uitvoeren.

Er wordt vooraf een beperkte set van gezamenlijke kernbegrippen vastgesteld. De ervaring leert dat het dan gaat om begrippen uit de voetnoot³⁵.

9.5 Bekostiging

Vuistregel is dat de activiteiten die plaatsvinden tijdens de mbo-opleidingen, worden bekostigd door het ROC. De eventuele inzet van hbo-docenten en medewerkers wordt niet doorbelast aan het ROC. Hogescholen stellen voor het mhbo-traject waar nodig haar leeromgeving ter beschikking aan de mbo-groep doorstromers, bijvoorbeeld voor een project of oriëntatieactiviteit. Bij langduriger ruimtegebruik voor onderwijs (bijvoorbeeld laboratoria) of permanente 'inwoning' worden afspraken gemaakt over verrekeningen.

Voor ontwikkel- en extra uitvoeringsactiviteiten worden de in de Rijksbijdrage opgenomen impuls-middelen en/of middelen uit de innovatiebox door ROC's en hogescholen ingezet. De betrokken ROC's en hogescholen regelen dat afzonderlijk.

9.6 Risicoanalyse

In het kort is er naar de mening van de onderzoekers afbreukrisico op de volgende punten:

- Bestaande, bewezen smalle mhbo-routes zullen niet gauw geneigd zijn te 'fuseren' vanwege doelmatigheidsmotieven op schoolniveau; de ervaring leert dat dit ook afzonderlijk binnen een ROC en binnen een hogeschool kan spelen.
- Verbreding waarbij meerdere ROC's en/of meerdere hogescholen betrokken zijn, ervaren onderwijsinhoudelijke en logistieke problemen die zeer weerbarstig kunnen zijn.
- Vaststellen en onderwijzen van brede contextvrije basiskennis en vaardigheden is in het huidige klimaat van de didactiekexperts en hun volgelingen geen vanzelfsprekendheid.
- Zoeken naar de fit tussen loopbaanbegeleiding, studiebegeleiding en coaching is een niet eenvoudige opdracht, gelet op de vele visies, concepten en uitvoeringswijzen die daarover bestaan.
- Indien niet vanaf het begin de portfolio-ontwikkeling op ROC's en hogescholen is gelijkgeschakeld (inhoudelijk en digitaal) is het bouwen van doorstroomportfolio's een bijna onmogelijke zaak.
- Indien de buitenregionale instroom en regionale instroom van niet participerende ROC's niet goed is geregeld, verzakt dat de marktpositie van de betrokken hogeschool en bevordert dat onvoldoende de doorstroom in de beroepskolom.
- Verschillen in bpv-doelen en uitvoeringswijze op meerdere ROC's kan de samenwerking op de doorlopende leerweg in logistieke en inhoudelijke zin ernstig belemmeren .

---

³⁵ - Competentie en kerntaak
- Assessment en toetsomgeving
- Authentieke toetsomgeving en beroepstaak
- Loopbaanbegeleider, coach, trajectbegeleider en decaan; Loopbaancentrum
- (Doorstroom)portfolio
- Goede aansluiting

Bijlage 1

Overzicht gesprekspartners Onderzoek "Effecten herontwerp op Doorstroom"

Personen met * zijn ROC-medewerkers, de overigen zijn hogeschoolmedewerkers..

ROC	Hogeschool	Domein	Keuze: PMH, PBT ³⁶ , Lica	Gesprek met aantal mbo- / hbo-medewerkers
Aventus		Economie	Lica	2 / 0
Arcus College	Zuyd	SPW-SPH	Lica	1 / 1
ASA	Utrecht	ICT-beheer	PMH	2 / 0
Mondriaan	Haagse HS	Algemeen	Lica	3 / 2
Zadkine Da Vinci College Albeda College	Rotterdam Inholland Thomas More	OA - Pabo	PMH	3 / 2
Midden Brabant	NHTV	Logistiek	PMH	1 / 2
Nijmegen A12 Rijn IJssel Graafschaps Coll. Vmbo - school	HAN	Paramedisch	PMH	1 / 2
Drenthe	HanzeGr.	Human Technology	PMH	2 / 3
Van Twente	Saxion	Social Work	Lica	1 / 1
Van Eindhoven	Fontys	Techniek	PBT	1 / 1
Nova Van Amsterdam Flevoland Horizon ASA Kop van Noord H Regio College	van Amsterdam Inholland	Economie	PMH	1 / 2
van Twente	Saxion	Techniek	PBT	1 / 1
Nova van Amsterdam Flevoland Horizon ASA Kop van Noord H Regio College	van Amsterdam Inholland	Techniek	PBT	1 / 1
Landstede Graafschap Coll Van Twente	Edith Stein	OA-Pabo	Lica	0 / 1
Van Twente	Saxion	Economie	PMH	1 / 1
Arcus Gilde Opl. en 3 Vmbo-scholen	Zuyd	Leisure	Lica	3 / 3 + Vertegenwoordigers KBB HTV, en beroepenveld.

³⁶ PBT = Platform Beta-Techniek, PMH = ProcesManagement Herontwerp mbo

Andere informatiebronnen:

Presentatie van en discussie over het Samenwerkingsverband Zorg Innovatie Centrum (ZIC) van ROC Arcus, HS Zuyd en Verpleeg- en Zorgcentra Sevagram	2 / 1
Presentatie en discussies over uitkomsten symposium "Doorstromen in de Beroepskolom, buiten gebeurt het", Fontys Hogescholen en ROC Partners.	0 / 1
Overleg met de werkgroep LOB van het DOLPAR-project (R4H) ³⁷	4 / 4
Overleg en discussies binnen de werk- en stuurgroep groep van het project Geïntegreerd LOB mbo-hbo (LinX)	2 / 1

Totaal aantal informanten 62: 32 / 30

---

³⁷ DOLPAR staat voor Doorlopende projecten in paramedische opleidingen.

Bijlage 2

Vragenlijst

Quick scan doorstroom mbo-hbo

In deze vragenlijst wordt navraag gedaan onder de experimenten Herontwerp MBO en onder (andere) regionale samenwerkingsverbanden mbo-hbo naar verwachtingen en ervaringen met de regionale, gezamenlijke aanpak van de doorstroom mbo-hbo.

De context daarbij is: *Herontwerp mbo en de vernieuwingen in het hbo.*

De centrale onderzoeksvraag is: *Welke invloed hebben het herontwerp mbo en de vernieuwingen ontwikkelingen in het hbo op de aansluiting en doorstroom mbo-hbo in kwalitatieve zin.*

Over de context waarbinnen de antwoorden op de vragen dienen te worden gegeven, nog het volgende³⁸. Het herontwerp van het mbo vindt plaats via de invoering van nieuwe kwalificatieprofielen, het reduceren van het aantal opleidingen en de invoering van competentiegericht onderwijs. In het hbo vindt tevens een soortgelijke omslag plaats naar meer competentiegericht onderwijs en er is sprake van een tendens naar een verbreding van opleidingen resp. bundeling in onderwijsclusters. De quick-scan moet een eerste indruk opleveren of deze ontwikkelingen in mbo en hbo de doorstroom mbo-hbo stimuleren dan wel belemmeren.

De opgestelde vragen uit de vragenlijst hebben betrekking op de doorstroom mbo-hbo voorzover die binnen overeenkomstige (domein- dan wel sectorverwante) mbo- en hbo-opleidingen plaatsvindt. De sector-vreemde oversteek mbo-hbo, zoals bijvoorbeeld van techniek naar economie, valt buiten de scope van dit onderzoek.

Deze quick-scan zal worden voorgelegd aan 1. coördinatoren van regionale samenwerkingsverbanden mbo-hbo binnen herontwerpexperimenten 2. aan mbo-en hbo-coördinatoren van een aantal representatieve domeinspecifieke samenwerkingsverbanden, die bij het Lica bekend zijn. In totaal gaat het om 2 of 3 regionale doorstroomprojecten per 'domein' of nader te bepalen onderdelen van sectoren. De bedoeling is om de uitkomsten van deze scan per sector/domein nader met een aantal sector- of opleidingsvertegenwoordigers mbo en hbo te bespreken en toe te laten lichten.

---

³⁸ Zie ook: Lica-onderzoeksopzet deelonderzoek Aansluiting mbo-hbo, juni 2005

De vragen

De eerste twee vragen hebben betrekking op de huidige 'omgevingsvariabelen'.

1. Op welke mbo-kwalificatieprofielen en hbo-opleidingen hebben uw antwoorden op de vragen over de toekomst van de doorstroom mbo-hbo betrekking?

(Vul per onderscheidend(e) koppel(s) mbo-hbo-opleidingen separaat een vragenlijst in.)

Mbo kwalificatieprofiel(en):

_____

(+ crebonummer)

_____

Hbo-opleiding(en) of clusters van opleidingen:

_____

Geschat (gemiddeld) aantal mbo-deelnemers dat bij dit koppel (deze koppels) genoemd onder a en b aan de bedoelde regionale projecten doorstroom mbo-hbo deelneemt resp. gaat deelnemen:

2. Open vragen over de kenmerken van het project of de samenwerking.

Plaats in het curriculum

Type

(in elkaar, na elkaar of naast elkaar)

Aansturing

(mbo- en/of een hbo-programmamanager/innovator, projectleider, stuurgroep e.d.)

Studietijd

(wel/geen extra mbo-studietijd)

Instroom van buiten

Bekostiging: nu en na de projectfase

Gesproken met:

De volgende 2 vragen zijn toekomstgerichte vragen.

1. Welke nieuwe inhoudelijke mogelijkheden en/of belemmeringen verwacht u in de activiteiten tot nu toe ten aanzien van de doorstroom mbo-hbo die veroorzaakt worden door het inhoudelijk herontwerp mbo en de veranderingen in het hbo,

Plaats in de betreffende cel een kruis, **met een korte toelichting op uw visie over dit aandachtspunt** in de ruimte onder het kruisje. Zet u geen kruisje bij een bepaald aandachtspunt, dan gaan we er vanuit dat dit betekent: geen mening, geen ervaring dan wel geen verwachting op dat punt.

Aandachtspunt bij het werken aan de doorstroom mbo-hbo	Verbetering ten opzichte van de huidige situatie	Geen verbetering t.o.v de huidige situatie, maar ook geen verslechtering	Punt van aandacht, maar met (veel) aanpassingen wel te overwinnen	Blijvend knelpunt., ondanks alle inspanningen
<p><i>a. De afstemming en de doorloop van de competenties van mbo naar hbo</i></p> <p>Uw kruisje en toelichting kunnen betrekking hebben op: 1. Verbetering: wellicht door de helderheid die bestaat over de kennis, vaardigheden en attitudes die door de beschreven en mbo- en hbo-competenties worden bereikt, of anders.... 2. Knelpunten: deze kunnen veroorzaakt worden omdat men (mbo en hbo) elkaar niet meer begrijpt, een andere taal spreekt, wat veroorzaakt wordt door de verschillen in de definities van competenties of verschillen in de mate van gedetailleerdheid in mbo- en hbo-competentieomschrijvingen, of anderszins.....</p>				
<p><i>b. De ontwikkeling in het mbo van de benodigde leercompetenties die voor de betrokken hbo-opleiding van belang zijn.</i></p> <p>Het betreft hier indicatief een aantal leervaardigheden die positief of negatief beïnvloed kunnen worden, zoals 1 het kunnen analyseren en onderbouwen van bevindingen, 2. het vooraf kunnen oriënteren en achteraf reflecteren op leertaken, 3. de juiste verwachtingen hebben van het hbo-leren, 4. een zekere mate van zelfsturing kunnen opbrengen.</p>				
<p><i>c. De inhoudelijke aansluiting tussen de mbo- en hbo-programma's</i></p> <p>Mogelijke aspecten zijn de aansluiting van de kennis in de vakgebieden, zoals Nederlands, Engels, Economie, gecijferdheid en Wiskunde, of het te veel aan overlap in de mbo- en hbo programma's op andere onderdelen, of...</p>				
<p><i>d. De continuïteit mbo-hbo in pedagogische en didactische zin</i></p> <p>Bijvoorbeeld de omslag van meer praktisch gericht mbo-onderwijs naar theoretisch gericht (deductief) hbo-onderwijs, de continuïteit in de pedagogiek van de beroepsvorming en/of of de wijze waarop het competentiegericht onderwijs in het mbo en hbo vorm krijgt (zal krijgen)</p>				

Aandachtspunt bij het werken aan de doorstroom mbo-hbo	Verbetering ten opzichte van de huidige situatie	Geen verbetering t.o.v de huidige situatie, maar ook geen verslechtering	Punt van aandacht, maar met (veel) aanpassingen wel te overwinnen	Blijvend knelpunt, ondanks alle inspanningen
<p><i>e. De continuïteit in leeromgevingen</i></p> <p>De mogelijke verschillen in ict-omgeving, het werken in (grotere) projecten, zelfstudie in mediatheken, portfoliogebruik, de toetsvormen in mbo en hbo, de omvang van de leertaken of anderszins</p>				
<p><i>f. Het hebben van de juiste verwachtingen van mbo'ers met betrekking tot hun ambitie en vermogens om een hbo-opleiding te willen en te kunnen volgen.</i></p> <p>De vraag is hier aan de orde of de mbo-deelnemer door het meer competentiegericht onderwijs, de (her)indeling in mbo- kwalificatieprofielen en de veranderingen in het hbo zich een beter of slechter beeld kan vormen van wat hem/haar in het hbo te wachten staat en of zij/hij inzicht heeft of de hbo-studie haalbaar is; kortom weet de toekomstige mbo-deelnemer om welke vaardigheden, kennis en attituden het in het hbo gaat en of hij/zij daar succesvol kan zijn?</p>				

2. Welke nieuwe mogelijkheden en/of belemmeringen op systeemniveau zijn aan de orde ?

Aandachtspunt bij het werken aan de doorstroom mbo-hbo	Verbetering ten opzichte van de huidige situatie	Geen verbetering t.o.v de huidige situatie, maar ook geen verslechtering	Punt van aandacht, maar met (veel) aanpassingen wel te overwinnen	Blijvend knelpunt., ondanks alle inspanningen
<p><i>g. De wijze waarop de nieuwe kwalificatieprofielen (als vervangers van de huidige mbo-opleidingen) en de verbreding van de hbo-opleidingen de bestaande aansluit- en doorstroomactiviteiten mbo-hbo beïnvloeden.</i></p> <p>Het gaat hier –gelet de veranderingen in de opbouw en de inhouden van oude opleidingen - om de mogelijke invloed op bestaande aansluitprojecten, doorlopende geïntegreerde leerwegen, regionale samenwerkingsprojecten, aansluitcursussen, mhbo-routes e.d. Worden deze routes (geheel) herzien?</p>				
<p><i>h. De benodigde loopbaanbegeleiding, passend bij het centraal stellen van de loopbaan van de deelnemer en meer keuzevrijheid in competentiegericht onderwijs</i></p> <p>Worden de mogelijkheden en de noodzaak van loopbaanbegeleiding en het opsporen van hbo-potentials in het mbo versterkt of verzwakt in het competentiegericht mbo- en hbo-onderwijs?.</p>				
<p><i>i. De organisatorische randvoorwaarden op de eigen instelling om doorlopende leerwegen mbo-hbo te ontwerpen en te onderhouden</i></p> <p>Bijvoorbeeld: worden de organisatorische randvoorwaarden versterkt of verzwakt door de inzet van de vrije ruimten, major/minor-structuur in mbo en in hbo, domein-indelingen mbo en hbo, de meer persoonlijke leerwegen in mbo en hbo..</p>				
<p><i>j. De nieuwe wettelijke bepalingen</i></p> <p>Te denken valt aan de effecten van de herformulering van toelatingsvoorwaarden voor mbo'ers, gebruik van leerrechten, studiefinanciering, andere wettelijke (on)mogelijkheden .</p>				

Aandachtspunt bij het werken aan de doorstroom mbo-hbo	Verbetering ten opzichte van de huidige situatie	Geen verbetering t.o.v de huidige situatie, maar ook geen verslechtering	Punt van aandacht, maar met (veel) aanpassingen wel te overwinnen	Blijvend knelpunt., ondanks alle inspanningen
<p><i>k. Nieuwe initiatieven in de beroepskolom</i></p> <p>Op termijn: De invoering van de Associate degree, of meer uitstroomprofielen in het hbo. .</p>				
<p><i>l. Andere, domeinspecifiek situaties die tot knelpunten leiden of die in de toekomst juist beter uitgevoerd kunnen worden.</i></p>				
<p><i>m. Tenslotte: welke verwachtingen zijn er mbt. de indirecte instroom, i.c. de werkenden die alsnog een mbo-diploma halen; is de kans op aansluiting vanuit het beroepenveld op competentiegericht mbo-onderwijs groter of kleiner; pm: het betreft doorgaans mbo'ers met 'oude' opleidingen.</i></p>				

Algemene procesvragen

Eerst een citaat uit 'Doorstroom MBO-HBO' bijlage 9 bij de brief van de Stuurgroep Competentieverricht onderwijs over het herontwerp mbo.

In veel regio's in het land werken HBO instellingen en MBO scholen al dan niet op basis van regionale arrangementen samen. Doel daarvan is het realiseren van doorlopende leertrajecten, vergroting van de doorstroom en het boeken van kwalificatiewinst.

Een scherp beeld ontbreekt echter. Reden voor het Procesmanagement herontwerp mbo om het Lica onderzoek te alten doen naar de stand van zaken. Kernpunten:

- *Beschrijving kernpunten herontwerp MBO;*
- *Beschrijving kernpunten herontwerp HBO;*
- *Inventarisatie van verschillen en gemeenschappelijke aspecten*
- *In kaart brengen van witte vlekken, belemmeringen etc.*
- *Aanbevelingen voor acties*

In het najaar 2005 verschijnt een eerste tussenrapportage.

5. Nadere procesvragen

- a. Gaat het in het project om behoud van aansluiting en van doorstroom of om vergroting van doorstroom, kwalificatiewinst, of verkorting van leerwegen; anders gevraagd: wat zijn precies de doelen van het doorstroomproject?
- b. Hoe loopt het proces van invoering van de nieuwe kwalificatieprofielen in het mbo en hbo, en van het competentieverricht onderwijs.
- c. Hoe wordt competentieverricht onderwijs in hbo en mbo ingezet om de doorstroom te verbeteren en aansluitingsproblemen te verminderen?
- d. In hoeverre is het herontwerp mbo uitgangspunt voor herijking doorstroom mbo-hbo?
- e. Streeft men in de regio (voor een goede aanpak van de doorstroom mbo-hbo) een fit na tussen de competentiebeschrijvingen en -structuur mbo en hbo?
- f. Zijn er afspraken over het gebruik van een aantal kernbegrippen zoals: wat zijn competenties, hoe beoordeel je die, wat is een assessment, wat zijn authentieke beroepssituaties, wat is een portfolio e.d. ?
- g. Heeft men al een nieuwe aanpak voor aansluitprogramma's mbo-hbo voor ogen op basis van competenties? Hoe zit het met de inzet van de studenttijd (binnen of buiten de normlast)
- h. Is het beginniveau (het instroomprofiel) voor beginnende mbo'ers in het hbo beschreven?
- i. Is de toetsing het uitgangspunt voor de inrichting van het competentieverricht onderwijs (backwards onderwijsdesign)?
- j. Speelt de mogelijke ontwikkeling van een Ad een rol?
- k. Zijn er initiatieven om de competenties op domein- of sectorniveau te verbinden ivm. deelnamevolume aan doorstroomtrajecten? Hoe zit het met de funderende competenties (rekenen, Nederlands, wiskunde, algemene economie, rekenen)?
- l. Willen jullie een pilotproject competentieverricht doorstroom worden?
- m. Wat heb je aan schoolbeleid en acties nog nodig om de doorstroom en de aansluiting mbo-hbo te continueren, versterken, verbeteren?
- n. Hoe is de betrokkenheid en inbreng van het beroepenveld geregeld?
- o. Hoe is de vaststelling hbo-competenties in de mbo-opleiding geregeld, i.c. hoe in de OER'en vastgelegd?

Bijlage 3

Startersprofiel en leer- en loopbaancompetenties

Opgesteld t.b.v. hbo-opleiding SPW van de Hogeschool Zuyd in samenwerking met het ROC Gildeopleidingen.

Startersprofiel

Segment 1 (sociaal agogisch handelen)

1

De HBO-student op beginnenniveau is in staat om al verworven standaardkennis te operationaliseren in elementaire beroepssituaties.

2

De HBO-student op beginnenniveau is in staat om nieuwe kennis te verwerven, te ordenen, en te analyseren en te hanteren in elementaire beroepssituaties.

3

De HBO-student op beginnenniveau is in staat om aan verstrekte gegevens consequenties te verbinden voor zijn handelen in elementaire beroepssituatie.

4

De HBO-student op beginnenniveau is in staat om binnen elementaire beroepssituaties tot effectief handelen te komen en initiatieven te nemen.

5

De HBO-student op beginnenniveau is in staat om zijn handelen te verklaren vanuit een taakopvatting en keuzemomenten te verantwoorden.

6

De HBO-student op beginnenniveau is in staat om met onderbouwde alternatieve voorstellen te komen in routines en in probleemsituaties.

7

De HBO-student op beginnenniveau is in staat om overzicht te houden op het eigen handelen en een min of meer afgeronde beroepshandeling uit te voeren.

8

De HBO-student op beginnenniveau is in staat om te luisteren naar de klant, zijn wens/ samen te vatten en te vertalen naar een vorm van dienst/hulpverlening.

Segment 2 (Werken in en vanuit een zelfgecreëerde werkomgeving)

9

De HBO-student op beginnenniveau is in staat om wensen en behoeften van de klant te relateren aan de mogelijkheden van de organisatie.

10

De HBO-student op beginnenniveau is in staat om binnen zijn werk samenwerkingsrelaties aan te gaan.

11

De HBO-student op beginnenniveau is in staat om af te stemmen op het doen en laten van andere medewerkers.

12

De HBO-student op beginnenniveau is in staat tot een werkzaam samengaan van productgerichtheid en procesgerichtheid

13

De HBO-student op beginnenniveau is in staat om onder (tijds)druk en met tegenwerking te functioneren.

Segment 3 (Werken aan professionaliteit en professionalisering)

14

De HBO-student op beginnenniveau is in staat om eigen affiniteiten, eigen sterke en zwakke kanten te benoemen in relatie tot de opleidingscompetenties en van daaruit een eigen ontwikkelingsplan te schetsen.

15

De HBO-student op beginnenniveau is in staat om het beroep en beroepscontext te beschrijven vanuit eigen perspectief, vanuit perspectief van de afnemer/klant en globaal vanuit de beroepsgroep en een benadering van maatschappelijk belang.

16

De HBO-student op beginnenniveau is in staat om met kritiek om te gaan; te geven en te ontvangen.

17

De HBO-student op beginnenniveau is in staat om eigen betrokkenheid met het werkproces te reguleren.

Leer - loopbaancompetenties als basis voor de doorlopende studieloopbaanbegeleiding voor de MBO-instroom

Segment 1

3. De Hbo-student op beginnenniveau is in staat om al verworven standaardkennis te operationaliseren in elementaire beroepssituaties.

Tekorten worden geconstateerd op het gebied van;

- Vooral de standaardkennis m.b.t .Nederlands en rekenvaardigheden
- **Selecteren** van informatie, **hanteren** van informatiebronnen, **structureren** van informatie, **kritisch verwerken** van informatie, **totaalbeeld vormen** van de stof, **samenvatten**.
- **Observeren**, operationaliseren in standaardsituaties

4. De Hbo-student op beginnenniveau is in staat om nieuwe kennis te verwerven, te ordenen, te analyseren en te hanteren in elementaire beroepssituaties.

Tekorten worden geconstateerd op het gebied van;

- Onderzoeksvaardigheden: tabellen en grafieken lezen, statistisch kunnen denken
- Begrippen in een bredere context plaatsen, relateren, hoofd en bijzaken onderscheiden, betogen schrijven.
- Analyseren, synthetiseren, abstraheren, generaliseren en transfer maken.

Segment 3

14. De Hbo-student op beginnenniveau is in staat om eigen affiniteiten, eigen zwakke en sterke kanten te benoemen in relatie tot de opleidingscompetenties en van daaruit een eigen ontwikkelingsplan te schetsen.

Tekorten worden geconstateerd op het gebied van;

- Toepassen van verschillende leerstrategieën
- Zelfstandig leren en werken, zichzelf motiveren, eigen leerproces vorm geven
- Zelfverzekerd optreden, succes en falen in kunnen schatten
- Nieuwsgierigheid en initiatief tonen
- Reflecteren

De studieloopbaanbegeleiding vindt haar beginpunt bij bovengenoemde tekorten. De opleidingskwalificaties vormen uiteraard het eindpunt van de studieloopbaanbegeleiding

Strategie

- De student brengt zijn mogelijkheden en tekorten ten aanzien van bovengenoemde punten in kaart. De tekorten zet de student om in een persoonlijk ontwikkelingsplan. (De student die de zelfselectiemodule heeft doorlopen, heeft (al dan niet aangestuurd) zijn POP op bovenstaande punten beschreven)
- Het mentoraat zal voor deze studenten moeten worden ingericht. Dit zal in de studieloopbaanbegeleiding beschreven moeten worden.

Bijlage 4

HACO hbo-instroomcompetenties, beknopt

Voor een uitvoerige beschrijving wordt verwezen naar *“Havisten competent naar het hbo: Competentieprofiel voor de overgang van havo naar hbo”*, bureau ICE, februari 2006.

In deze brochure wordt ruim aandacht besteed aan de betekenis van doorstroomcompetenties en worden tevens per competentie aangegeven

- de typerende leersituaties.
- de acties, activiteiten en producten
- succesfactoren (voor een hbo-studie)

De competentiegebieden zijn:

1. Probleemoplossend samenwerken in een groep (van wisselende aantallen 2 tot 8)
2. Reflectie op gedrag en resultaten, bijhouden en sturen van eigen vorderingen en verdere professionalisering.
3. Informatie zoeken selecteren en voorbereiden voor gebruik.
4. Vaardigheid, gedrag en toepassing van kennis trainen ten behoeve van routine opbouwen en automatiseren.
5. Beroepshouding ontwikkelen en vorm geven aan maatschappelijke verantwoordelijkheid in de pluriforme samenleving op nationaal en internationaal niveau

Bijlage 5

Overzicht van de vastgestelde hbo-domeinen gekoppeld aan de bachelor-graden

<i>Sector Hoger Technisch Onderwijs</i>		
Bachelor of Engineering	B Eng	
Bachelor of Built Environment	B BE	
Bachelor of Applied Science	B AS	
Bachelor of Information and Communication Technology	B ICT	
Master of Architecture		M Arch
Master of Landscape Architecture		M LA
Master of Urban Design		M UD
<i>Sector Hoger Economisch Onderwijs</i>		
Bachelor of Business Administration	BBA	
Bachelor of Commerce	B Com	
Bachelor of Economics	B Ec	
Bachelor of Communication	B Comn	
Bachelor of Laws	LLB	
<i>Sector Hoger Sociaal Agogisch Onderwijs</i>		
Bachelor of Social Work	B SW	
Bachelor of Theology	B Theology	
Bachelor of Business Administration	BBA	
Bachelor of Laws	LLB	
<i>Sector Hoger Pedagogisch Onderwijs</i>		
Bachelor of Education	B Ed	
<i>Sector Hoger Gezondheidszorg Onderwijs</i>		
Bachelor of Health	B Health	
Bachelor of Nursing	B Nursing	
<i>Sector Kunst Onderwijs</i>		
Bachelor en Master of Fine Art	B FA	M FA
Bachelor en Master of Design	B Des	M Des
Bachelor of Fine Art in Education	B FA Ed	
Bachelor en Master of Film and Television	B FT	M FT
Bachelor en Master of Music	B Mus	M Mus
Bachelor of Music in Education	B Mus Ed	
Bachelor en Master of Theatre	B Th	M Th
Bachelor of Theatre in Education	B Th Ed	
Bachelor en Master of Dance	B Da	M Da
Bachelor of Dance in Education	B Da Ed	
Master of Music in Sonology		M Mus Son
Master of Music in Opera		M Mus Op
Master of Dance in Choreography		M Da Chor
Master of Dance Therapy		M Da T
<i>Sector Hoger Agrarisch Onderwijs</i>		
Voor de agrarische sector is geen advies gegeven.		

Proeven van domeinindelingen in het mbo

Domeinindeling COLO (commissie Arbeidsmarkt en Onderwijsbeleid) - 2005

---

1. Gezondheidszorg
2. Veiligheid
3. Techniek
4. Bouw
5. Bedrijfsvoering
6. Zakelijke dienstverlening
7. ICT
8. Handel
9. Mobiliteitssector
10. Uiterlijk verzorging
11. Recreatie en Toerisme
12. Communicatie en media
13. Voedsel en leefomgeving

Domeinindeling PMH (advies aan Bve raad) - 2005

---

1. Zakelijke dienstverlening
2. Handel en commercie
3. Zorg en maatschappelijke dienstverlening
4. Techniek en technologie
5. Gastvrijheidindustrie en evenementen
6. Voedsel en leefomgeving
7. Communicatie, informatie en media
8. Scheepvaart, luchtvaart en transport

Bijlage 6

Voorbeeld van domeingerichte aansluitingen in het meo-heo-veld

Bron: *HEO domeinen en domeincompetenties 2005*, HBO-raad, SAC HEO
auteur Wil Verreck

Tabel relatie kwalificatieprofielen MBO (economische sector) met HEO-domeinen

Kwalificatieprofiel	Uitstroombifferentiatie	HEO domeinen /opleidingen
ECABO		
Administrateur	1. assistent accountant 2. bedrijfsadministrateur 3. salarisadministrateur	Economics: BE, AC, FE, FSM Commerce: CE, SBRM
Commercieel medewerker Bank- en verzekeringswezen		Economics: FSM, FE
Medewerker Marketing en communicatie	1. assistent communicatiemedewerker 2. marketing medewerker 3. organisatorisch publicitair medew. 4. kunst, cultuur en media	Commerce: CE, IBL, SBRM Communications: HEBO, CO
Juridisch medewerker	1. arbeidsvoorziening/ personeelswerk 2. openbaar bestuur 3. sociale zekerheid 4. zakelijke dienstverlening	Law: HBO-recht, SJD BBA: BOM, P&A, MER
Managementassistent	1. directiesecretaresse 2. projectsecretaresse	Vaak naar Pabo of Schroevers BBA : IOM
Medewerker informatiedienstverlening	1. archiefmedewerker historisch documentatiecentrum 2. bibliotheekmedewerker 3. informatieverzorger	ICT-domein Communications: IDM
Applicatieontwikkelaar		ICT-domein Communications: CS
KC Handel Detailhandel:		
Filiaalmanager	1. fm detailhandel 2. fm wonen	Commerce: SBRM, CE, F&B
Ondernemer		Commerce: SBRM, CE, BBA:
Interieuradviseur		Commerce: SB&RM
Groothandel:		
Logistiek supervisor		BBA: LE, V&M
Export medewerker	1. em binnendienst 2. em buitendienst	Commerce: CE, IBL
Vestigingsmanager		Commerce: SBRM BBA:
LOB HTV		
Leidinggevende horeca, reizen, informatie, recreatie en bakkerij	1. manager keuken 2. manager bediening 3. leidinggevende cafe/bar 4. leidinggevende fastfood 5. cateringbeheerder-/manager 6. leidinggevend verkoper reizen	BBA: HHO, HTRO, Leisure

	7. manager informatie 8. leisure & hospitality executive 9. aqua & leisure executive 10. leidinggev. ambachtelijke bakkerij	
Ondernemer horeca en bakkerij	1. manager/ondernemer horeca 2. manager/ondernemer cafe/bar 3. manager/ondernemer fastfood 4. ondernemer bakkersbedrijf	BBA: HHO
<i>GOC (en Savantis, Vapro)</i>		
Mediamanagement	1. media intermediair 2. mediaproductie management 3. mediacontent management	Communications: CO, CS BBA: MEM
Mediavormgever	1. grafische vormgeving <ul style="list-style-type: none"> • animaties/ audiovisuele vormgeving • interactieve vormgeving • art en design. 	Communications: CS, CO